

Historická mluvnice 1

Distanční studijní text

Roman Sukač

Opava 2018

**SLEZSKÁ
UNIVERZITA**
FILOZOFICKO-
PŘÍRODOVĚDECKÁ
FAKULTA V OPAVĚ

Obor: Literatura a lingvistika

Klíčová slova: pračeština, staročeština, vývoj češtiny, morfologie, paradigmata.

Anotace: Předložená studijní opora uvádí nejdůležitější vývojové tendence češtiny od pračeštiny po novou češtinu. Probrán je hláskoslovný a morfologický vývoj. Studijní opora obsahuje celkem 13 lekcí se stručným výkladem a cvičeními. Závěr každé lekce tvoří ukázky textů starší češtiny, které slouží k procvičení probrané látky.

Autor: **Mgr. Ing. Roman Sukač, Ph.D.**

Obsah

ÚVODEM.....	7
RYCHLÝ NÁHLED STUDIJNÍ OPORY.....	8
1 PERIODIZACE VÝVOJE ČEŠTINY.....	9
1.1 Rozpad praslovanštiny.....	9
1.2 Pračeské stadium.....	10
1.3 Raná stará čeština.....	10
1.3.1 Bohemika.....	10
1.3.2 Glosy.....	10
1.3.3 Přípisky.....	11
1.4 Stará čeština 14. století.....	11
2 VÝVOJ HLÁSKOSLOVÍ NA ROZHRANÍ PRASLOVANŠTINY A PRAČEŠTINY.....	14
2.1 Kontrakce.....	14
2.2 Zánik a vokalizace jerů.....	15
2.2.1 Havlíkovo pravidlo.....	15
2.3 Zánik nosovek (denazalizace).....	16
2.4 Měkkostní korelace.....	17
3 HLÁSKOVÉ ZMĚNY 10.-14.STOLETÍ.....	20
3.1 Změna dž >ž.....	20
3.2 Pračeská depalatalizace.....	20
3.3 Přehláska 'a>ě; 'á>ie.....	21
3.4 Změna g >h.....	22
3.5 Přehláska 'o>ě.....	23
3.6 Přehláska 'u>i.....	23
3.7 Hlavní historická depalatalizace.....	24
3.8 Ztráta jotace ě>e.....	24
3.9 Změna ř >ř.....	25
3.10 Vývoj l, slabikotvorného r,l.....	25
4 HLÁSKOVÉ ZMĚNY OD 14. STOLETÍ.....	29
4.1 Diftongizace ó>uo a následný vývoj.....	29
4.2 Diftongizace ú>ou.....	30

4.3	Diftongizace ý/í >aj> ej.....	31
4.4	Úženi	31
4.4.1	ie>í	31
4.4.2	é>í	32
4.5	Změna aj>ej.....	32
4.6	Změna y>i	32
5	VÝVOJ DEKLINACE SUBSTANTIV, ČÁST 1.	34
5.1	Gramatické kategorie jmen	34
5.2	o-kmeny maskulina	35
5.3	jo-kmeny maskulina	36
6	VÝVOJ DEKLINACE SUBSTANTIV, ČÁST 2.	39
6.1	ьjo-kmeny maskulina	39
6.2	u-kmeny maskulina	40
6.3	o-kmeny neutra.....	41
6.4	jo-kmeny neutra.....	42
6.5	ьjo-kmeny neutra.....	43
7	VÝVOJ DEKLINACE SUBSTANTIV, ČÁST 3.	45
7.1	a-kmeny.....	45
7.2	ja-kmeny.....	46
7.3	ьja-kmeny	47
7.4	i-kmeny feminina	48
7.5	i-kmeny maskulina	48
7.6	ьv-kmeny feminina.....	49
7.7	n-kmeny maskulina	50
7.8	n-kmeny neutra.....	51
7.9	nt-kmeny neutra.....	51
7.10	s-kmeny neutra	52
7.11	r-kmeny feminina	52
7.12	t-kmeny maskulina	53
8	ZÁJMENA.....	55
8.1	Zájmena bezrodá	55
8.1.1	Zájmena osobní a zájmeno zvrtné.....	55
8.2	Zájmena rodová.....	56

8.2.1	Zájmeno kto, čo	56
8.2.2	Zájmeno ten, ta, to	57
8.2.3	Zájmeno j(en), ja, je	58
8.2.4	Zájmeno náš, naša, naše	59
8.2.5	Zájmeno veš, vša, vše	60
8.2.6	Zájmena mój, tvój, svůj	60
9	SKLOŇOVÁNÍ ADJEKTIV	62
9.1	Deklinace jmenná	62
9.2	Deklinace složená	63
9.2.1	Adjektiva tvrdá, pračeský stav po kontrakci	63
9.2.2	Adjektiva měkká, pračeský stav po kontrakci	64
9.3	Privlastňovací adjektiva	65
9.4	Komparativ a superlativ	66
10	ČÍSLOVKY	68
10.1	Skloňování číslovek	68
10.2	Číslovky základní	68
10.3	Řadové číslovky	71
10.4	Číslovky druhové	71
10.5	Číslovky neurčité	72
11	SLOVESA - ČÁST 1.	74
11.1	Rozdělení sloves	74
11.2	Gramatické kategorie	75
11.2.1	Osoba	75
11.2.2	Číslo	75
11.2.3	Čas	75
11.3	Atematická slovesa	80
12	SLOVESA - ČÁST 2.	84
12.1	Kategorie způsobu	84
12.2	Kategorie slovesného rodu	85
12.3	Participium <i>n-ové</i> a <i>t-ové</i>	86
12.4	Participia <i>nt-ová</i>	86
12.5	Participia <i>s-ová</i>	87
12.6	Tematická slovesa	88

13	SLOVESA - ČÁST 3.....	102
13.1	Infinitiv	102
13.2	Supinum.....	103
13.3	Důležité vývojové tendence sloves.....	104
	LITERATURA	109
	SHRNUTÍ STUDIJNÍ OPORY	110
	PŘEHLED DOSTUPNÝCH IKON.....	111

ÚVODEM

Tato studijní opora slouží jako distanční studijní text k předmětu *Historická mluvnice I*. Předmět slouží k poznání hláskového a morfologického vývoje češtiny od nejstarších dob vydělení češtiny ze společného praslovanského základu k češtině současné.

Předpokládá se, že student pracující s touto oporou zvládl základní lingvistickou terminologii a je tedy schopen bez potíží chápat odborné výklady. Rovněž se předpokládá znalost obsahu předmětu *Staroslověnština a slavistika*, na který předmět *Historická mluvnice I* odkazuje a navazuje.

Veškerá látka je rozdělena na úseky s přehledným výkladem látky a praktickými cvičeními. Každá lekce je ukončena ukázkou staršího českého textu určeného k procvičování. Jednotlivé lekce na sebe plynule navazují, ale student se může k jednotlivým ukázkám vrátit, aby si ověřil gramatické pasáže probírané v jiných lekcích.

RYCHLÝ NÁHLED STUDIJNÍ OPORY

Látka je probírána formou lekcí. Nejdříve se probírá hláskoslovný vývoj od rozpadu praslovanštiny po novější doby. Dále je probírán vývoj deklinace podle slovních druhů - substantiva, adjektiva, zájmena, číslovky. Poslední lekce jsou věnovány vývoji sloves.

1 PERIODIZACE VÝVOJE ČEŠTINY

RYCHLÝ NÁHLED LEKCE

Obsahem této lekce je podat základní informace hláskoslovných změnách na rozhraní praslovanštiny a pračeštiny.

CÍLE LEKCE

Student umí definovat principy kontrakce, denazalizace, ztráty jerů a měkkostní korelace. Rozumí jejich významu a dokáže vysvětlit jejich působení v současné češtině.

KLÍČOVÁ SLOVA LEKCE

pračeské stadium, staročeské stadium, raná stará čeština, glosy, bohemika, přípisky

---

1.1 Rozpad praslovanštiny

Při zkoumání vývoje češtiny je třeba vycházet z poslední fáze jednotlé slovanštiny před rozpadem slovanské jazykové jednoty, z tzv. praslovanštiny. Praslovanský systém lze rekonstruovat srovnáním hláskové, morfologické a lexikální stavby jednotlivých slovanských jazyků. Koncem praslovanské doby nelze sice již mluvit o naprosté jazykové shodě Slovan, avšak rozdíl mezi jednotlivými částmi slovanského jazykového celku se týkaly pouze některých jednotlivostí, které pak vytvářely charakteristické znaky praslovanských nářečních skupin.

Pozdní nářeční variantou jižního, bulharsko makedonského typu, upravenou do formy spisovného jazyka je staroslověnština. Ta nám ukazuje pozdní fázi praslovanštiny, neboli, jak patrně vypadaly jednotlivé slovanské jazyky ve svém velmi raném stadiu.

KONTROLNÍ OTÁZKA 1

Které starobylé jevy oproti moderním slovanským jazykům zachovává staroslověnština?

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Vyjmenujte všechny slovanské jazyky a rozdělte je podle společných vlastností a geografické příslušnosti.

1.2 Pračeské stadium

Je to období nedoložené písemně - konec 10.-pol. 12. st., pračeštinu rekonstruuje (z rekonstruované praslovanštiny, doložené staroslověnštiny, staročeštiny a nejstarších stadií jiných slov. jazyků).

1.3 Raná stará čeština

Definujeme ji od 2.pol. 12. stol - konce 13. stol. Je to období nesouvislých písemných památek (bohemik, glos, přípisků) a kratší literární díla: Ostrovská píseň, Kunhutina modlitba.

1.3.1 BOHEMIKA

Bohemika jsou česká vlastní jména nebo apelativa v cizojazyčných textech (hlavně latině): *in urbe Gradec; Milik; Hlupec; Vlček; chomútné; grnečné*; někdy také k terminologickému zpřesnění: *porcarius qui slauice dicitur suinar* (porcarius, který se slovansky nazývá svinar'); Hlavní zdroje bohemik jsou právní a administrativní listiny, nekrology (seznamy jmen zemřelých: Podlažický nekrolog (13.st.); Kosmova kronika.

1.3.2 GLOSY

Glosy jsou překlady jednotlivých slov nebo úryvků cizojazyčného textu, vepsané přímo do tohoto textu, nejstarší glosy z poč. 12. století, tzv. glosy svatořehořské. Ze století 13. máme již glosy velmi hojné, některé i souvislejší. Největší taková památka je Žaltář glosovaný, kde je český mezirádkový překlad vepsaný do latinského rukopisného žaltáře. Druhou památku je latinský slovník Mater verborum, který obsahuje přes 300 českých glos ze sklonku 13. století. Vedle nich je ovšem asi 900 glos padělaných, vepsaných ve století 19.

1.3.3 PŘÍPISKY

Jsou to krátké zápisy v češtině, které ale nesouvisí s textem rukopisu, do něhož byly napsány: nejst. přípisek: 2 věty z poč. 13. století v zakládací listině litoměřické kapituly z r. 1057: *Pavel dal jest Ploskvcích (bezpředložkový lokál) zem' u. Vlach dal jest Dolás (bezpředložkový lokál) zem' u bogu i sv'atému Ščepánu se dvěma dušníkoma (poddaní na církevních statcích), Bogučěja a Sedlatu.*

KONTROLNÍ OTÁZKA 2

Které složky jazyka poznáváme z bohemik, glos a přípisků?

1.4 Stará čeština 14. století

Stará čeština 14. století se vyznačuje vysokou úrovní. Obsahuje množství literárních, odborných, právních a administrativních textů. Z větších a důležitějších památek 14. století jsou to: legendy o Jidášovi, o Pilátovi, Alexandreis, Hradecký rukopis, Dalimilova kornika, prozaické spisy Tomáše ze Štítného.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Vyjmenujte další důležité památky 14. století (kroniky, lyrická díla, epiku, atd.)

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Přečtěte si ukázkou ze staročeské památky a pokuste se vysvětlit rozdíly oproti současné češtině.

V srbském jazyku jest země,

jiež Charváty jest jmě.

V tej zemi bieše lech

jemuž jmě bieše Čech.

Ten sě mužobojstva dočini,

pro něž svú zemi provini.

*Ten jmějieše bratrův šest,
pro něž jmějieše moc i čest,
a ot nich mnoho čeledi,
jež jedné noci Čech osledi.*

*I vybra se se vším z země
jiež bieše Charváty jmě.*

*I bra se lesem do lesa,
dědky své na plecí nesa.*

*A když dlúho lesem jide,
k velikému hvozdu dojide.*

Tu se steště čeledi jeho.

Vecě Čech: "Ach, běda skutka mého,

že jste vy pro mě v tej núzi

a jsú pro mne váši domové hustí luzi."

I vecě Čech k svému sboru:

"Pójdem pod tuto horu,

dětem a skotu odpočinem

a snad se tu s túhú minem."

Zajtra u prvej zóře,

by Čech sám sedmý na tej hórě,

s niež všicku zemi ohléda

a dále jim jíti neda

řka: "Máme zemi po svéj vůli,

budú nám zde plni stoli,

*zvěři, ptákóv, ryb, včel dosti,
ot nepřátel dosti tvrdosti."
Jako by se dnes na púšti stalo,
kdež by jim nic nepřekážělo.
A země horami obložena
a nad jinými výše položena.
A to po tom můžeš znamenati,
že málo řek móż v ni vtiekati,
neb se bez mála všecky v zemi rodie
a z této do jiných zemí chodie.
Ale že s té hóry na zemi zřěchu,
proto tej hórě Říp vzděchu.*

SHRnutí LEKCE

V této lekci student poznal jednotlivé starší fáze vývoje češtiny. Byly definovány nejstarší památky češtiny a jejich význam. Je zde také uvedena ukázka staré češtiny 14. století k seznámení se s tím, jak tento jazyk vypadá.

---

2 VÝVOJ HLÁSKOSLOVÍ NA ROZHRANÍ PRASLOVANŠTINY A PRAČEŠTINY

RYCHLÝ NÁHLED LEKCE

Obsahem této lekce je podat základní informace hláskoslovných změnách na rozhraní praslovanštiny a pračeštiny.

CÍLE LEKCE

Student umí definovat principy kontrakce, denazalizace, ztráty jerů a měkkostní korelace. Rozumí jejich významu a dokáže vysvětlit jejich působení v současné češtině.

KLÍČOVÁ SLOVA LEKCE

pračeština, praslovanština, kontrakce, denazalizace, jery, Havlíkovo pravidlo, měkkostní korelace

---

2.1 Kontrakce

Kontrakcí rozumíme splynutí dvou vokálů, které byly od sebe odděleny intervokalickým *j* ve vokál jeden. Nový vokál je vždy dlouhý.

Jestliže v praslovanském základu byly samohlásky sousedních slabik odděleny *j*, stahovaly se v jednu dlouhou slabiku, resp. dlouhý vokál (tedy skupiny *VjV>V:*) Kontrakce začíná už v cyrilometodějské době (např. koncovky stsl. imperfekta *kryjaachъ*, koncovky složené deklinace adjektiv *-ajego > aago...*).

Kontrakce je jev obecně slovanský, ale v češtině je nejdůslednější, konec 9.-10., např. strus. *novaja x nová*; rus. *novoje x nové*; rus. *novuju x novú*; stsl. *dobrѣjichъ x dobrých*; *pěšъjъ x pěší*; *mojego x mého ...*; Takto vznikla např. většina stažených tvarů adjektiv.

Kontrakce nenastala tam, kde by se porušil základ slova: *staja > **stá*, ale máme *stáje*.

KONTROLNÍ OTÁZKA 3

Které nové koncovky adjektiv vznikly kontrakcí?

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Vytvořte kontrakční tvary: *dělaješb, sējati, nesěachb, dobriji, lanbjě, stryjbcb*.

2.2 Zánik a vokalizace jerů

Zánik slabých a vokalizace silných jerů patří k nejdůležitějším změnám v hláskoslovném systému slovanských jazyků. Má závažné důsledky nejen pro vokalismus, pro další vývoj konsonantismu a pro slabičnou strukturu slova, ale také pro morfologii.

Zákonitost vokalizace a zániku jerů je vyjádřena tzv. Havlíkovým pravidlem.

2.2.1 HAVLÍKOVO PRAVIDLO

Havlíkovo pravidlo říká: počínajíc od konce slova, v souvislé řadě jerů, liché jery zanikly, sudé se vokalizovaly (v jednotlivých slov. jazycích různě, v češtině v *e*), např. *šьvьcb* > *švec*; *сьнb* > *sen*; *сьнb* > *syn*; *сьdravь* > *sdráv* (nesouvislá řada, oba jery jsou liché).

Měkký jer měkčil předcházející konsonant, tvrdý ne: *starьcb* > *stařec* x *praporь*; zánikem jerů vznikly konsonantické skupiny, které se později odstraňovaly vkladným vokálem *e*:

Poměrně brzy byla pravidelnost jerových střídnic porušována. Ve staré češtině je poměrně řídké, v nové češtině pak hojně. Je způsobeno analogií, např. *blьcha* > *blcha*, podle Gpl *blьchь* > *blech* utvořeno *blecha*; *dbьska* > *dьska*, Gpl *dbьskь* > *desk*, utvořeno *deska*.

Chronologii zániku jerů v češtině nedovedeme určit přesně. V jazykových památkách z 11. století nacházíme již jerové střídnice, např. *Týnec*, *Chlmec*, *Žatec*, *Gradec*, takže lze usoudit, že jerové změny nastaly již před tímto datem. Podle chronologie zániku a vokalizace jerů v církevní slovanštině se předpokládá, že také v češtině nastal tento proces asi v 10. století.

KONTROLNÍ OTÁZKA 4

Pokuste se vysvětlit, proč Havlíkovo pravidlo probíhá směrem zprava doleva a nikoliv naopak.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Aplikujte Havlíkovo pravidlo na tyto praslovanské tvary: *lьgьkь*, *domьčьkь*, *sьborь*

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Vytvořte původní tvary, které vznikly Havlíkovým pravidlem: *s synem*, *k spaseňú*, *tka-dlec*.

2.3 Zánik nosovek (denazalizace)

Nosové samohlásky *ę* a *ǫ* měla čeština ještě na počátku 10. století. Svědčí o tom mimo jiné latinská podoba jmen panovníků *Suentopulcus*, *Wenceslaus*. Tyto doklady máme z bohemik. O nosovce *ǫ* v 10. století svědčí např. latinský název Maďarů *Ungari*. V českých jazykových památkách z 11. století nacházíme již samohlásky ústní.

Obě nasály se vyvíjely různě. Nasála *ę* se denasalizovala v široké *e* (zapisujeme *ä*). Toto *ä* se buď vyvíjelo v *a*, nebo *ě* v závislosti na měkkém okolí. Pokud následoval změkčený konsonant, *ä* se měnilo v *ě* (*pět*), pokud následoval konsonant tvrdý, *ä* se měnilo v *a/á* (*pátý*). Ve slovenštině po labiálách v krátkých slabikách zůstalo *ä*, v dlouhých *ia*:

stsl.	čes.	slov.
<i>pęty</i>	<i>pět</i>	<i>pät'</i>
<i>pętyi</i>	<i>pátý</i>	<i>piaty</i>

Nasála *ǫ* se v češtině měnila v *u/ú* bez závislosti na měkkém okolí: psl.*rǫka x *ruka*; *kupujǫ x *kupuju*.

Změna probíhala v 10. století.

KONTROLNÍ OTÁZKA 5

Z čeho vznikly praslovanské nasály?

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Rekonstruuje původní tvar s nasálami: *hovado, pátek, dělaju, blúdití, súd, nesú, dub*.

2.4 Měkkostní korelace

Měkkostní korelací rozumíme párovou měkkost konsonantů.

Už ke konci praslovanštiny docházelo ke sblížení místa artikulace vokálů a konsonatů v téže slabice: měkký konsonat+zadní vokál znamenal posunutí artikulace vokálu více dopředu a naopak (*žaba* - *a* po *ž* se vyslovovalo více vpředu, než po *b*), totéž *bíti* - *b* měkčejší než *býti*; takto byly hlásky foneticky rozdílné, buď se fonologizovaly, nebo se měnily;

Praslovanské vokály byly buď přední - *ɔ, i, e, ɛ, ě*; nebo zadní: *ɔ, y, u, o, ɔ, a*. Všechny přední vokály měkčily předcházející konsonanty, zadní se přizpůsobovaly měkkému konsonantu. Nejvíce působilo *j* (už v psl. jeho působením došlo k 1. palatalizaci velár *k* > *č, g* > *ž, ch* > *š*). Jinak vznikly změkčené (palatalizované) konsonanty: *ž, š, d', l', n', b', p', m', v', r', l'*. Před zadními vokály zůstaly tvrdé (nepalatalizované) konsonanty: *z, s, d, t, n, b, p, m, v, r, l*. Protože palatalizované a nepalatalizované konsonanty tvoří pár, hovoříme o měkkostní korelaci (párové měkkosti) *z-ž, s-š...*

V pračeštině způsobila kontrakce a zánik jerů to, že palatalizované konsonanty se dostaly i do jiných pozic, než byly původně - např. *tvarь* > *tvář*. Jer zanikl, ale změkčené *r* vlivem měkkého jeru zůstalo > dalším vývojem *tvář*. Podobně také *smьjati sę* > kontrakce *ьja* > *á*, změkčené *m'* se tak dostalo před zadní vokál *á* > *sm'át'i sě*.

Stav měkkostní korelace je možné předpokládat v období následující po zániku slabých jerů, tedy po 10. století. Další vývoj do 14. století pak vedl k postupné ztrátě párové měkkosti konsonantů.

KONTROLNÍ OTÁZKA 6

Které pračeské konsonanty byly pouze měkké?

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Vyjádřete párovou měkkost ve tvarech *pěna, smějati se, lějati, desěť, vedete*.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Přečtěte si ukázkou staročeského textu a vyhledejte tvary, které jsou výsledkem hláskových změn probraných v této lekci:

Prvé chleba nejmějichu,

jedno maso a ryby jediechu.

Prvé léto laz vzkopachu,

druhého léta rádlem vzórachu.

Ale že jich starostě Čech diechu,

proto zemi Čechy vzděchu.

Ti lidé věrni sobě biechu,

a vše zboží obecně jmějichu.

Komuž se co nedostáváše,

u druha jako své mějieše.

Jeden obyčej zlý jmějichu,

že manželstva nedržiechu.

Tehdy ijedna paní mužem jista nebieše

a jeden muž mnoho žen jmějieše.

Právě skotsky přebýváchu,

na každý večer nového manželstva hledáchu.

Súdcě nejmějichu,

nebo sobě neškodiechu.

Pakli se kdy stala která vada,

*u stařejšieho budieše rada,
aby právo učinili
a pravému škody polepšili.
Tehdy všicka země závory nejmějieše
neb zlodějov v nie nebieše.
Minu let velmi mnoho,
že se drže ten lid obyčeje toho.*

SHRNUTÍ LEKCE

V této lekci student poznal nejstarší pračeské hláskové změny. Byly definovány pojmy kontrakce, zánik a vokalizace jerů, Havlíkovo pravidlo, denazalizace a měkkostní korelace.

---

3 HLÁSKOVÉ ZMĚNY 10.-14.STOLETÍ

RYCHLÝ NÁHLED LEKCE

Obsahem této lekce je podat základní informace hláskoslovných změnách od pračeštiny do staročestiny, tedy od 10. do 14. století.

CÍLE LEKCE

Student umí definovat principy pračeské depalatalizace a hlavní historické depalatalizace, přehlásek a konsonantických změn. Rozpozná je ve staročeském a novočeském textu. Chápe změny, které byly těmito hláskovými změnami provedeny.

KLÍČOVÁ SLOVA LEKCE

pračeština, přehlásky, depalatalizace, přehlásky.

3.1 Změna *dž* > *ž*

Při této změně se měnilo každé *dž*. Vzniklo buď z praslovanského palatalizovaného *g'* (2.palatalizace velár), např. Dsg **nog'e* > *nodže*>*nože*. Dále mohlo vzniknout z praslovanského **dj*, např. **medja* > *medža*>*meža*. Tato změna je doložena již v Kyjevských listech a Pražských hlaholských zlomcích. Změna proběhla v 10.-11. století.

Změna proběhla na českém území. Ve slovenštině se původní *g* změnilo v *dž*>*ž* (*kňaz*), ale *dj* se změnilo pouze v *dž*. Změna v *ž* neproběhla, např. slovensky *medza*, *hrádza*.

3.2 Pračeská depalatalizace

Měkkostní korelace byla odstraňována již v pračeštině, ale pouze pozičně. Depalatalizace znamená ztvrdnutí měkkých konsonantů. První doklady pračeské depalatalizace máme již z 11. stol.

K depalatalizaci docházelo ve slabikách, kde následovala tvrdá souhláska. Rozlišujeme tři pozice, v nichž k depalatalizaci docházelo:

1. slabiky typu *tet* > *tet*: *pętero* > *p'ät'ero* > *p'ätero* > *patero*

Nsg **prъjatelъ* > pč. *pr'átel'* > *přietel'* > *přítel*

Gpl **prъjatelъ* > pč. *pr'átel* > *pr'átel* > *přátel*

2. slabiky typu *tāt* > *tāt*: **svętiti* > pč. *sv'ät'iti* > *světiti*

*svętъjъ > *sv'ätý* > *svätý* > *svatý*

stejně rozdily *pět* < *pęť* x *pátý* < *pęťjъ*

3. ve skupinách po zániku lichého jeru *tbt* > *t't* > *tt*

Gsg **starъca* > pč. *star'ca* > *starca* x *starъcъ* > *star'ec'* > *stařec*

KONTROLNÍ OTÁZKA 7

Co znamená depalatalizace z hlediska místa artikulace?

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Proveďte pračeskou depalatalizaci ve tvarech: *pekarъna*, *каменьпъjъ*, *възъcъпъjъ*.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Rekonstruuje depalatalizační proces ve tvarech: *chutný*, *plátно*, *pořádný*, *věrný*.

3.3 Přehláska 'a>ě; 'á>ie

Tato změna probíhala v pozici mezi dvěma měkkými konsonanty nebo po měkkém konsonantu na konci slova. Je to tedy změna poziční.

První doklady máme již od 2.pol.12. stol. do +1.pol.13. stol.

Příklady na tuto přehlásku:

Vsg *Jan'e* > *Jěne*; *čáša* > *čiešě*;

Ipl *dušam* 'i > *dušemi*; *slyšaŕi* > *slyšeti*;

Gsg *oráča* > *oráčě*; *naša* > *našě*;

*kurę > *kurä* > *kuřě*; *m'äkký* > *měkký*;

táhnu x **t'áhn'eš* > *tiehneš*;

po *l* /*ä* docházelo k přehlásce přímo v *e*: *vóla* > *vóle*; *t'elä* > *tele*

Přehláska je důsledně provedena v slabikách dlouhých a krátkých v Čechách a v severozápadní části středomoravských nářečí. Směrem k východu území ubývá přehlasovaných podob. Na ostatních částech středomoravského území není provedena v krátkých slabikách koncových, např. *noža*, *naša kaša*. V nářečích východomoravských a lašských k přehlásce nedošlo, např. *jasle*, *jastřáb*, *naša kaša*. V dlouhých slabikách ve východomoravských dialektech je však přehláska provedena, např. valašské *zapřýhat*, *sýha*, *vzýt*, *kuřý*, atd.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Proved'te přehlásku 'a>ě v následujících tvarech: *čáša*, *ležati*, *kóža*, *slyšati*, *dušami*.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Rekonstruuje původní tvar před přehláskou 'a>ě: *pěší*, *tiehneš*, *otce*, *sviece*.

3.4 Změna g >h

Tato změna proběhla od 2.pol. 12. století po začátek 14. století, a to na celém území. Změně podlehl každé *g* ve slovech domácích i přejatých, např. *glava* > *hlava*; *dobrégo* > *dobrého*; *Grěk* > *Hřěk*; *pogan* > *pohan*.

Po této změně byla cizí slova s *g* přejímána nejdříve s podobným fonémeme *k*, např. *Margareta* > *Markéta*, později již s *g* (*Gustav*, *guma*).

KONTROLNÍ OTÁZKA 8

Ve kterých expresivních a cizích slovech současné češtiny nacházíme foném *g*?

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Rekonstruuje původní tvar: *hora, toho, Spytihněv, hloupý*.

3.5 Přehláska 'o>ě

Tato přehláska nastávala v poměrně nečetných pozicích. Objevovala se po měkké souhlásce, nejčastěji v koncovce *-ov/-om*, nebo v sufixech, např.

- *nocovati > nocěvati*
- *tancovati > tancěvatí*
- *kraľovic > králevic (po l' > e)*
- *o dědicěvi, zlodiejiev...*

Změna proběhla v 14.-15. století. Po 15. stol. se ale přehlasované podoby začínaly analogicky vyrovnávat ve prospěch tvarů nepřehlasovaných. Doklady na přehlásku máme v nevyrovnaných tvarech Dpl *mořím < mořiem < mořóm*; *koním < koniem < kon'óm*. Dále máme dublety *králevic/královic*. Do spisovného jazyka tedy tato přehláska zcela nepronikla.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Proved'te přehlásku 'o>ě ve tvarech: *dědicovi, miesiecov, Ježúšovi, zlodiejom*.

3.6 Přehláska 'u>i

Tato přehláska je rovněž poziční, probíhá po měkkém konsonantu. Na českém území proběhla důsledně v českých nářečích, až na výjimky (*ocún*), v dlouhých i krátkých slabikách, ve slovních základech, koncovkách: *břucho > břicho*, Dsg *mořu > moři*, *oráču > oráči*, *kupuju > kupuji*, *kryjú > kryjí*; Změna probíhala od poloviny 14. stol. do konce 14. století.

V nářečí moravskočeském není ve slabikách koncových: *oráču, dušu, kostou*. Ve středomoravských nářečích není provedena ani ve slabikách kořenových, např. *břoch, čoch, plóca*. V nářečích východomoravských a lašských se přehláska neprovedla, např. *břuch, čuch, kožuch, plúca*.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Proveďte rekonstrukci původního tvaru po přehlásce 'u > i: *jih, Jiří, cit, klíč, líbatí, dělají, paní, zemi*.

3.7 Hlavní historická depalatalizace

Hlavní historická depalatalizace vedla k odstranění opozice změkčených a nezměkčených konsonantů ve prospěch buď měkkých (palatál) nebo tvrdých. Většina palatalizovaných souhlásek ztvrdla. To vedlo k zániku měkkostní korelace.

Hlavní historická depalatalizace proběhla od poloviny 13. stol. do konce 14. století.

Depalatalizace změkčených alveolár probíhala podle určitých pravidel. Palatalizované *d', t', n'* ve slabikách *di, ti, ni, dě, tě, ně* přešlo v palatální *d', t', n'* na celém území českého jazyka, např. *ťěsný > těsný, nice > nice*.

Naopak palatalizované *d', t', n'* ve slabikách *d'e, t'e, n'e* se depalatalizovalo na tvrdé alveoláry, např. *něsete > nesete, d'ěň > den, kost' > kost*.

Labilály *b', p', m', v', f'* byly také depalatalizovány. Jejich depalatalizace byla ovšem provedena jen částečně, proto dnes výslovnost máme výslovnost *bj, pj, mň - /bježet, vjeřit, mněsto/*.

V dialektech proběhl obdobný vývoj, na některých úsecích byl však odchýlný. Na severovýchodní Moravě máme místo *nebudte* palatalizované *něbud'ete.*, totéž v lašských nářečích s následnou frikativizací, nedy *něbudz'ec'e/něbudž'eč'e*. Stopy měkkých labiál, např. *pjivo, bjič* máme v jižních Čechách, na jihozápadním Opavsku (*pjivo, objyle*). Na Valašsku tvoří labiály stále měkkostní korelaci, např. *b'il - byl*.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Vysvětlíte současnou podobu slov: *země, bič, pěna, vedete, tichý*.

3.8 Ztráta jotace ě>e

Ztráta jotace probíhala v druhé polovině 14. století. Proběhla po všech souhláskách mimo labiály. Příklady na ztrátu jotace:

cěna > *cena*; *na nozě* > *na noze*, *řěka* > *řeka*, *děti* /d'iet'i/ > *děti*

Po labiálách došlo v souvislosti s hlavní historickou depalatalizací k rozložení měkkosti na /bje, mje, vje/ > /bježet, pjena, vjenec, mjesto/. Pozor na pravopis - ve staročestíně se *ě* vyslovovalo jako /*ie*/, tak ve slovech *tělo*, *děti*, *němý*. Pravopisný háček se v současné češtině píše nad *e*, ale patří vlastně předchozí souhlásce. Hláska *ě* už v češtině není.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Vysvětlete vznik novočeských tvarů: *věnc*, *měsíc*, *dělají*, *pěkný*.

3.9 Změna *ř* > *ř*

Vznik českého *ř* souvisí s asibilací měkkého *r'*. Během 13. století z něj vzniká *ř*. Původní palatalizovaná podoba *r'* byla před předními vokály a *j*: *řěka*, *řěkl*, *kuřě*. Dále bylo měkké *r'* ve skupině *řb* uprostřed slova (lichý jer). Toto *ř* se ovšem depalatalizovalo, pokud nebylo na konci slova. Příklady na vývoj *r'*:

mōdrca > *mudrca* (*mudrcě* - *a*>*ě*), *pekarb* > *pekař*. Ve tvarech téhož slova se tedy střídá *r/ř* - *mudřec*-*mudrcě*, *dvořec*-*dvorcě*. Později došlo k analogickému vyrovnání - *mudrc* - *mudrce*, *dvorec* - *dvorce*.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Vysvětlete vznik novočeských tvarů: *tři*, *řeka*, *mořím*.

3.10 Vývoj *l*, slabikotvorného *ř*, *l*

Hláska *l* měla původně 3 artikulační varianty: *l'* - měkké, *l* - střední, *l* - tvrdé. Ve spisovné češtině máme jen jedno *l*, v nářečích jen dvě varianty.

Původní *l* bylo z původního tvrdého *l* vzniklého před zadními vokály: *lavicě*, *lúka*, *loket*, *malý*, ale *chvíla*, *levý*, *lípa*.

Dále bylo tvrdé *l* a ztvrdlé *l* (po depalatalizaci v konsonantických skupinách), to se měnilo v *lu* (od konce 13. st.), např. *mluviti*, *člun*, *dluhý*.

V nové češtině máme dnes slabikotvorné likvidy, např. *prst*, *krk*, *plný*, *vlna*. V historickém období byly slabikotvorné likvidy častější: *črný*, *črvený*, *črt*, *dlh*, *dlhý*. Objevovaly se

zde ale průvodní vokály, nejčastěji *i/y*. Ty se vyskytovaly buď před nebo za likvidou, bez rozlišení významu a pravidla: *virba, vilk, Vliček, sirdce*. Po 14. století se grafika *r/l* ustáluje, zůstává jen *lu* za původní tvrdé a ztvrdlé *l* (viz výše). Spojení *čr, žr* se vyvíjí ve tvary s opěrným vokálem *čer, žer*, např. *čert, červený, žernov*.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Vyložte vývoj novočeských tvarů: *žertva, čerti, červ, hluk, vlk, smrt*.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Přečtěte si ukázkou staročeského textu a vyhledejte všechny hláskové změny s ohledem na předcházející výklady:

(Mast.) Rubíne, rozprostři mój krám,

ať sě jáž zde liudem znáti dám.

(Rub.) Prav to každý juž vás druh k druhu,

že ke všelikému neduhu

i ke všelikéj nemoci

mého mistra masti mohú spomoci.

Ktož jmá kterou nádchu v nožě,

od tohoť jmá mléko kozie.

A ktož jmá zimnici v týlu

neb snad neskrovnú kýlu,

neb snad jmu dna láme uši,

neb jmá snad čirvy v duši,

to vše mój mistr usdraví

i všie nemoci zbaví...

Požehnaj mě, Boží synu i svatý Duše,

ať mne diábel nepokúšie.

*Toto ti je, mistře, pírvá puška,
od téť sě počíná vole jako hruška;
najírvet' bude jako dýně
a potom bude jako skříně.
Toto je, mistře, puška druhá,
od téť zpleskajíú vole tuhá;
coť ona pírvá neduha zapudí,
a tatoť viece neduha zbudí.
A toto ti jest puška třetie,
pro tuť baby s skřietkem k čertu vzletie.
Toto ti je, mistře, puška čtvirtá,
tať pohříchu jako nebožezem virtá.
A u pátěj měl sem tři svirčky
a pólčtvrta komára:
tu je snědla onano baba stará.
Tato ti jest, mistře, mast z Babylonie,
v niejť je také drahá vuóně,
ktož jé kúpí, takto tvirdie,
pójde od nie pzdě i pirdě.
A toto ti jest mast tak drahá,
žeť jé nemá Viedně ani Praha;
činila ju paní mladá,
vše z komárového sádla,
pzdin k niej málo přičinila,
aby birzo nezvětrěla;*

...

*A tuto mast činil mnich v chýšcě,
mnich sedě na jeptišcě:
ktož jé z vás okusí koli,
vstane jmu jako pól žebračie holi.
A toto jest mast nade všě masti,
ale nenieť jé v téjto vlasti.
Tlukút' jiu žáci na školném prazě,
leč bud' v teple, leč na mrazě,*

...

*Ale to z vás každá věz,
žeť pěkné léčí bez peněz;
pakli nepěkná přide s dary,
téjt' lacniej dadie páry,
bud' od črta bud' od chlapa
i posledniej dadie kvapa.*

SHRnutí LEKCE

V této lekci byly probrány nejdůležitější hláskové změny od 10. do 14. století. Většina těchto změn je závislá na měkkém okolí. Změny byly ilustrovány na příkladech. Součástí lekce je ukázka staročeského textu, na kterém si studenti ověří probrané hláskové změny.

---

4 HLÁSKOVÉ ZMĚNY OD 14. STOLETÍ

RYCHLÝ NÁHLED LEKCE

Obsahem této lekce je podat základní informace hláskoslovných změnách od 14. století.

CÍLE LEKCE

Student umí definovat diftongizaci a úžení. Rozpozná je ve staročeském a novočeském textu. Chápe změny, které byly těmito hláskovými změnami provedeny.

KLÍČOVÁ SLOVA LEKCE

staročestina, diftongizace, úžení, hláskové změny

Na rozdíl od změn do 14. století, hláskové změny provedené po hlavní historické depalatalizaci nezávisely na hláskovém okolí.

4.1 Diftongizace *ó*>*uo* a následný vývoj

Každé dlouhé *ó* se změnilo v diftong. Dlouhé *ó* tedy v češtině zaniklo, dnes je jen v cizích slovech, v domácích slovech jen v některých nářečích. Příklady na tuto změnu:

dóm > *duom*; *pánóv* > *pánuov*; *stój* > *stuo*j; v *ókol* > *vuokol*

Změna probíhá od počátku 14. století

Toto *uo* se dále monoftongizuje, tedy *uo* > *ú* (psáno ovšem *ů*, kde kroužek vyjadřuje původní *o*), tedy *duom* > *dům*, *pánuov* > *pánů*(v), *stuo*j > *stů*j, *vuokol* > *vůkol*. Monoftongizace *uo* > *ů* je doložena sice už z 14. století, ale hojněji se vyskytuje od 15. století.

Příklady na celkový vývoj: *bogъ* > *bóh*>*buoh*>*bůh*; *chlapotъ*>*chlapóm*>*chlapuom*>*chlapům*; *možetъ*>*móže*>*muože*>*může*.

KONTROLNÍ OTÁZKA 9

Vysvětlete rozdíl mezi českým pravopisným *ú* a *ů* z hlediska historického vývoje.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Vyložte vývoj tvarů: *dvůr*, *nůž*, *hůře*, *potůček*, *chlapů*, *zůstati*.

4.2 Diftongizace *ú*>*ou*

Každé dlouhé *ú* se změnilo nejdříve v přechodný stupeň *au*, jehož výslovnost byla patrně /əu/. Změna probíhala od konce 14. století. Od počátku 16. stol. toto *au* vyslovovalo jako *ou*, přičemž pravopis *au* zůstal až do poloviny 19. století. Příklady na změnu:

kúpí > *koupí*; *nesú* > *nesou*; *rybú* > *rybou*; *pijú* > *pijou*

Na počátku slova kvantita *ú* kolísala, tedy mezi *u/ú*, např. *údolí/udolí*, *ústa/usta*. Existovaly tedy vedle sebe nediftongizované podoby s diftongizovanými. Podoby nediftongizované byly od humanistického období hodnoceny jako stylově vyšší, např. *úřad/ouřad*. V době národního obrození v 19. století se ujaly podoby nediftongizované jako spisovné.

Máme tedy v současné češtině dvě pravopisné podoby dlouhého *u*: *ú* - starší; *ů* - mladší vzniklé z *ó*.

Změna proběhla v českých nářečích (mimo oblast Chodska a Doudlebska) a ve středomoravských nářečích (zde došlo k pozdější monoftongizaci *ou* > *ó*). V nářečích východomoravských a lašských diftongizace nenastala, např. východomoravské *múka*, *súd*, *berú*, *kúpí*, lašské *muka*, *sud*, *beru* (s pozdějším krácením).

KONTROLNÍ OTÁZKA 10

Jaké je dnešní pravopisné pravidlo pro psaní *ú*?

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Vyložte vývoj následujících tvarů: *rukou, soused, soud, mouka, koupíme*.

4.3 Diftongizace ý/í >aj> ej

Tato změna probíhá od konce 14. stol., asi do 16. století. Mezi stupněm je patrně tvar s výslovností /əj/. Příklady na změnu:

dobrý>dobraj>dobrej; mlýn>mlajn>mlejn; dobrým>dobrej, síto>sejto, cín>cejn;

Do spisovného jazyka pronikla tato změna jen omezeně, a to jen uprostřed slova (takže obrozenecky máme *mlejn, mejto, dobejvá, kejhat* /ještě dnes je spisovné/). Diftongy v koncovkách nejsou ve spisovném jazyce vůbec, tvary typu *dobrej mlejn* jsou nářeční.

Změna se provedla v českých nářečích a ve středomoravských nářečích (zde s následnou monoftongizací). Ve východomoravských a slezských nářečích nenastala, např. valašské *stryč, mlýn, pýcha, dobrý*, lašské *stryk, młyn, pycha, dobry*.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Vyložte vývoj tvarů: *vejr, strejc, svatej, kterakej, k druhejm, malej*.

4.4 Úženi

Úženi zde znamená artikulační změnu směrem k vysokému přednímu vokálu, tedy *í*.

4.4.1 IE>Í

Dlouhé *jať* se úží na *í*. Tato změna probíhá od 15. století až do 16. století. Příklady na změnu:

viera > víra, zajec > zajíc, znamenie > znamení, sázie > sází, kácie > káci, nosie > nosí

4.4.2 É>í

Tato změna probíhá časově stejně jako předchozí změna. Do spisovného jazyka proniká pomalu a to ještě hlavně po měkkých souhláskách, např. *řeci*>*řici*, *vajěčko* > *vajíčko*, *dobré* > *dobrý*, *mléko*>*mlíko*, *zelé*>*zeli*

Nejčastěji ve spisovném jazyce zůstaly podoby nezúžené, a to po neměkkých souhláskách a po *l*, např. *nést*, *stěblo*, *délka*, *dobrého*. Někdy máme zachovány dublety: tvary nezúžené a zúžené, například *kamének/kamínek*, *světélko/světýlko*. Jindy byly upřednostněny jen zúžené tvary, např. *ohýnek*.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Vyložte vývoj tvarů: *víra*, *zajíc*, *chodí*, *míra*, *křičí*, *víme*.

4.5 Změna aj>ej

Tato změna je ve vývoji češtiny časově jedna z nejmladších. Změně podlehlo každé tautosylabické *aj* (tedy spojení *a+j* ve stejné slabice). Změna probíhala od 16. do 17. století. Příklady na změnu:

vajce>*vejce*, ale *vajec* (heterosylabické spojení); *daj*>*dej*, ale *dají*, *dělaj* >*dělej*, ale *dělají*.

Změna se provedla v nářečích v Čechách a na Moravě v nářečích středomoravských. Neprovedla se v nářečích východomoravských a lašský, např. *daj*, *zavolaj*, *najlepší*.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Vyložte vývoj tvarů: *krejčí*, *volej*, *nejlepší*.

4.6 Změna y>i

Splynutí *y* a *i* proběhlo v českých nářečích. Byl tak odstraněn protiklad tvrdého a měkkého *y/i*. Oba vokály splynuly ve výslovnosti v jedno *i*. V dnešní spisovné češtině máme tedy jen jedno *i* výslovnostní, ale se dvěma grafickými podobami, které zachovávají původní stav. Jinak není rozdíl mezi výslovnostmi *být/bít*, *prýč/pivo*.

Splynutí *y* a *i* probíhá v 15. století.

KONTROLNÍ OTÁZKA 11

Ve kterých novočeských slovech máme pravopisné y?

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Prostudujte si ukázky staročeských textů a vyložte všechny hláskové změny, které najdete:

Častokrát lidé sobě v obyčej vezmú, že to chválé, ješto jest zlé a k ničemuž se druhdy nechýlí k dobrému, a to, což jest častokrát zlé, to oni jmenují dobré. A to nebývá od lidí rozumných aniž to činí lidé smyslní, než lidé nerozumní a ješto jsou myslí vrtkéj. Toť jsou též učinili Židé, jenž byli na púšči, kdy byli poddáni v sirobu; miesto téj siroby krmil je Buoh chlebem nebeským, totižto mannú, však toho vděčni nebyli, než vždy reptali a odmlúvali túžéce po své zemi, v niežto maso s cibulí a porem a s česenkem sediece nad hrnci jedli, takže, což bylo dobré, to jsou hyzdili, a což bylo mrzuté a zlé, to sú oni chválili a po tom vždy túžili.

Ohledajme, muož-li papež býti svatokupcem? A zdá se, že nemuož, protože on jest pán všeho světa, jemuž sluší bráti jakž chce a činiti jakž chce; a také že jest otec najsvětější, jehož se hřích nemóž chopiti. Tu věz, že mnozí papežové byli sú kacieři a jinak zlí, a jsou s papežství ssazeni; a ty bylo by dlúho psáti. Protož neměj v tom pochybení, byť papež nemohl svatokupcem býti. A ktož by to držel řka, že papež nemóž svatokupčiti neb jinak smrtedlně hřešiti, ten by ho mínil nad Petra i nad jiné apoštoly vznésti...

...muož býti farář svatokupcem, nutě lidi, aby dávali od křtu, od zpovědi, od pohřebu, od Božieho těla, od svatého oleje...od třidciti mší...a když nutí, nechtě zpoviedati, než aby na kostel nemocný prvé nětco odkázal...

...Ale die chudý kněz:... "kterak mám se odievati a kniežky sobě, abych mohl kázati, kúpiti?" Odpoví k tomu David prorok řka: "Nikdy jsem neviděl spravedlivého opuštěna, ani by siemě jeho hledalo chleba."

SHRNUTÍ LEKCE

V této lekci byly probrány hlavní hláskoslovné změny od 14. století, především diftongizace a úžení. Tyto změny nezávisí na hláskovém okolí.

5 VÝVOJ DEKLINACE SUBSTANTIV, ČÁST 1.

RYCHLÝ NÁHLED LEKCE

Obsahem této lekce je podat základní informace o vývoji české deklinace.

CÍLE LEKCE

Student umí definovat základní gramatické kategorie jmen. Rozpozná je ve staročeském a novočeském textu. Chápe vývoj deklinace *o*-kmenů a *jo*-kmenů maskulin.

KLÍČOVÁ SLOVA LEKCE

staročestina, pračestina, gramatické kategorie, deklinace

5.1 Gramatické kategorie jmen

- pád - 7 pádů, jako v nové češtině; číslo: sg, pl, du; duál do konce 15. st. běžný, jen 3 deklinační tvary - N-A-V, G-L, D-I. Do nové češtiny přešly jen zbytky duálu u substantiv vyjadřujících párové části těla - *oči, uši, ruce*, číslovky *oba, dva, dvě stě*)

- Konec praslovanštiny poznamenal ústup kmenového principu. Ztráta schopnosti kmenotvorné přípony určovat příslušnost k určitému deklinačnímu typu vedla prosazování gramatického rodu. Probíhala přestavba deklinace na rodovém principu. Ve staré češtině ale tento proces není neukončen, proto rozdělujeme deklinační typy také podle kmenů.

- Uvnitř deklinace maskulin došlo ke vzniku dvou kategorií - životných a neživotných substantiv. Prvním krokem vzniku byl jev G-A, kdy genitivní tvar přešel u životných substantiv do akuzativu. Původní tvar akuzativu zůstal jen u neživotných substantiv: *chlap, hrad x chlapa, hrad*. V případě neživotných homonymie N-A nevádí, protože neživotná jména jsou ve větách jen objektem. V průběhu 15.-16. století se G-A rozšířil i k názvům zvířat maskulin, v 17. st. u neživotných N-A - Apl do Npl: Npl *potoci* > *potoky*.

Pračeská a staročeská deklinace může být:

Jmenná: substantiva, jmenné tvary adjektiv, některé číslovky, ve zbytcích participia

Zájmenná: u zájmen

Složená: nejmladší, plně rozvinuta teprve kontrakcí, delší tvary adjektiv, některá zájmena, řadové číslovky

KONTROLNÍ OTÁZKA 12

Jaký je rozdíl mezi novočeským skloňováním životných a neživotných maskulin?

5.2 o-kmeny maskulina

Vzor:

N chlap	chlapi	chlapy
G chlapa	chlap	chlapů
D chlapu	chlapóm	chlapoma
A chlap	chlapy	
V chlape	chlapi	
L o chlapě	chlapiech	
I chlapem	chlapy	

- patří sem maskulina zakončená na tvrdou souhlásku, přejímání koncovek u-kmenů (to je důkazem toho, že důležitější je rodový princip, ne kmenový);
- Gsg - pův. *-a*, u životných, neživotná přejala *u*-kmenovou koncovku (hradu), pův. *-a* si ponechala jen stará frekventovaná slova (*večera, oběda, lesa, dvora*), jména na *-ov, -ín* (*ostrova, komína*); většinou předložkové genitivu s adverbialním místním/časovým významem - *do lesa, do dvora, do roka*);
- Dsg - také *u*-kmenová koncovka *-ovi*, bez rozlišení - *pánu/pánovi, ostnu/ostnovi*, později *-ovi* jen u jmen osobních;
- Asg - genitiv-akuzativ;
- Vsg - konc. *-e* tam, kde nezpůsobovala alternaci souhlásky (*pane, chlape*), u substantiv na veláru jen u starých a frekventovaných (*bože, člověče*), jinak *u*-kmenová koncovka *-u* (*mnichu*);
- Lsg - vytlačena Dsg *-u/Lsg u*-kmenů také *-u*; pův. *-ě* stará frekventovaná neživotná substantiva ve funkci adverbialní (*v lese, v roce*);
- Isg - nepůvodní *-em*, od *u*-kmenů;

- Npl - vedle *o*-kmenové koncovky *-i* také koncovka *u*-kmenů *-ove* > *ové*, bez diferenciace, teprve v době nár. obrození koncovka *-ové* u jmen osob;
- G pl - pův. *o*-kmenová koncovka *-o*, nahrazována koncovkou *u*-kmenovou *-óv*;
- Lpl - pův. konc. *-iech*, také *u*-/*i*-kmenová koncovka *-ech*; v nové češtině *-ích* hlavně u jmen na *g*, *k*, *ch*, *h* (*bioložích*, *vražích*, *hořích*);
- Ipl - pův. *o*-kmenové *-y*, v průběhu vývoje jiné koncovky: *-mi*, *-ami*, *-ama*;

KONTROLNÍ OTÁZKA 13

Jak se liší novočeské deklinace *pán*, *hrad* od původní *o*-kmenové deklinace?

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Skloňujte podle vzoru tato substantiva: *dub*, *junoch*, *bóh*, *beránek*, *běs*, *duch*.

5.3 jo-kmeny maskulina

- patří sem měkké *o*-kmeny s hláskou *-j-* před koncovkou (psl. **plak-jь* > *pláč*)

Vzor:

N oráč	oráči	oráča (a>ě)
G oráča (a>ě>e)	oráč	oráčů
D oráču	oráčóm	oráčoma
A oráč	oráčě	
V oráču (otče)	oráči	
L o oráči	oráčích	
I oráčem	oráči	

- v deklinaci pozorujeme staročeské hláskové změny *'a* > *ě*, *'u* > *'i*, *ě* > *e*;
- Dsg - také *u*-kmenové *-ovi*, nejdřív bez rozlišení, pak jen u životných;
- Asg - G-A;

- Lsg - často D-L, koncovky -'u (*u boju, v meču*), -ovi (*ciesarovi*)
- D, I du, Dpl - pův. praslovanské tvary *oráčema, oráčém* nahrazeny *o*-kmenovými tvary *oráčoma, oráčóm*, pak změna 'o > ě, podoby *oráčěma, oráčiem*, v 15. st. odstraněny analogií s *o*-kmeny, znovu nastoleny pův. *o*-kmenové tvary;
- Npl - také *u*-kmenová koncovka -*ove* > *ové*, také *i*-kmenová koncovka -*ie* (*mudrcie, rybárie*);
- Gpl - nahrazován *u*-kmenovou koncovkou -*óv*, také *i*-kmenová koncovka. -*í* (*muží, koní*);
- Ipl - od 16. st. koncovky -*mi, -ěmi, -ama, -ema*;

KONTROLNÍ OTÁZKA 14

Jak se liší novočeské deklinace vzoru *muž, stroj* od původní deklinace *jo*-kmenové?

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Podle vzoru skloňujte substantiva *tvořec, kůň, zloděj, meč, pepř, plač*.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Přečtěte si ukázkou staročeského textu a vyhledejte všechna substantiva *o*- a *jo*-kmenová. Určete všechny hláskové změny.

Dvamezciety mý rozdiel praví o stromiech, jenž sedmkrát přes léto nesú; o smaragdiech laciných, o lidech prodajných; o péckách, ješto kury plodie; také o dvorných jablkách i stromiech.

V Ejiptě jsú štěpové v některých zahradách, jenž sedmkrát ovoce přes léto přinášejí a tolikrát kvú i list obnovují; a to jsú jablka i hrušky rozličné. V Ejiptě smaragdy nalezují a obecně prodávají, a jsú velmi laciní v té zemi, více než jinde.

V tom úhlavném městě ejipském, ješto slove Kar, tu prodávají vše lidi, ženy i muže, kteřížto s nimi neleží, nebo oni vieru mají jako zde skót. Také v témž městě jest duom pln malých pécek, a ty jsú málo teplé od sebe samy. I přinášejí ženy vajce, z nichžto chtie kuřence zploditi, i kladú v ty pécky a zacpají je hnojem; a ve třech nedělích vylehú se z vajec kuřenci; a ty ženy přijdú, každá své kuřence pobéře. A to činie přese všecko léto ústavně. Protož v tom městě i v tom kraji jest mnoho kuřenec.

Také v tom městě nalézají velmi dlúhá jablka, a slovú jablka z ráje. A nelze jich z té země vyvézti, neb zhnijí v šesti dnech, neb jsú měkka a sladka. A roste jich dobře sto na jednom

pni nebo na jedné větvi. A toho stromu listie jest dobře na nohu všíři a na loket vzdéli. Také jsú tu jablka, jenž slovú Adamova jablka, neb tak rostú od přirozenie, jako by byly nakušeny s jedné strany. Také sú tu fíkoví stromové, na nichž rostú fíci bez listu.

SHRnutí LEKCE

V této lekci byly probrány základní gramatické kategorie jmen, ukázán jejich vývoj. Dále byl vysvětlen vývoj *o*-kmenových a *jo*-kmenových substantiv.

---

6 VÝVOJ DEKLINACE SUBSTANTIV, ČÁST 2.

RYCHLÝ NÁHLED LEKCE

Obsahem této lekce je podat základní informace o vývoji české deklinace substantiv maskulin měkkých, *u*-kmenů a měkkých neuter.

CÍLE LEKCE

Student umí rozdělit maskulina do deklinačních tříd podle kmenů. Rozpozná je ve staročeském a novočeském textu. Chápe vývoj deklinací neuter a dokáže tento vývoj podat od pračeštiny až do nové češtiny.

KLÍČOVÁ SLOVA LEKCE

staročestina, pračeština, gramatické kategorie, deklinace

6.1 Ъjo-kmeny maskulina

- Jsou to původní *jo*-kmeny s předcházejícím jerem > kontrakce > nové koncovky (Gsg *o*-kmen *chlapa*, *jo*-kmen *oráča*, *ъjo*-kmen **rebrъja* > *r'ebr'á* > *řebřie* > *řebří*;

Vzor:

N	r'ebr'í > řebří	r'ebr'í > řebří	N,A,V	r'ebr'á > řebřie
G	r'ebr'á > řebřie	r'ebr'í > řebří	G,L	r'ebr'ú > řebřú
D	r'ebr'ú > řebřú	r'ebr'iem > řebřím	D,I	r'ebr'iema > řebříma
A	r'ebr'í > řebří	r'ebr'ie > řebřie		
V	r'ebr'í > řebří	r'ebr'í > řebří		
L	r'ebr'í > řebří	r'ebr'ích > řebřích		
I	r'ebr'im > řebřím	r'ebr'í > řebřími		

- podle tohoto vzoru jsou skloňována maskulina zakončená na *-í*; provedené hláskové změny v paradigmatu: *'á>ie; r'>ř; 'ú>í, ie>í*;
- novotvary D,I du - *řebříma*, Dpl *řebřím*, Ipl *řebřimi* (vše podle složené deklinace vzoru *pěší*);
- rozdělení deklinace na životnou (vzor *Juří* - podle něj osobní jména přejatá z latiny, pův. koncovka *-ius* - *Mauricí, Antoní...*) a neživotnou (vzor *řebří* - podle něj maskulina *hřebí, klí, pondělí, úlí...*);
- po provedení hláskových změn - v sg. jen dva rozdílné tvary N, I - deklinace přestala rozlišovat pády > přechod *ojo*-kmenů k jiným deklinacím:
- jména osob se vrací k původnímu latinskému zakončení nebo přibírají jinou koncovku, přechod k *o-*, *jo-* kmenům (*Mauricius, Antonín, Bartoloměj*)
- neživotná - také přibírají různé přípony > přechod k *o-*, *jo-* kmenům (*hřebík, úl, řebřík, kliš*)
- substantiva *pondělí, září* > koncovka zůstala, ale přešla k neutrum;
- typ *Juří* > *Jiří* - tvary jen v ustálených vazbách (*na svatého Jiří*), jinak skloňování podle složené deklinace (vzor *pěší*, dnes *jarní*)

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Podle vzoru vyskloňujte substantiva: *čřeví, Innocenci, řepí, Theodosí*.

6.2 u-kmeny maskulina

Vzor:

N	syn	synove	N,A,V	syny
G	synu (syna)	synóv	G,L	*synovu (synú)
D	synovi	*synem (synóm)	D,I	*synma (synoma)
A	syn	syny		
V	synu	synove		
L	synu	synech		
I	synem	*synmi (syny)		

- v této deklinaci je jen málo maskulin - *syn, dóm, vól, med, led, vrch*, deklinace je neproduktivní, ale s velmi hojně se vyskytujícími substantivy > vliv na o-kmeny (přebírání koncovek);

- postupně splynula s *o*-kmeny (tvary byly podobné), některé *o*-kmeny však mají *u*-kmenové koncovky;

KONTROLNÍ OTÁZKA 15

Které *u*-kmenové koncovky dnes nacházíme v deklinaci maskulin?

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Podle vzoru skloňujte substantiva: *dóm, vól, med, led, vrch*.

6.3 o-kmeny neutra

Vzor:

N	město	města	N,A,V	městě
G	města	měst	G,L	městú
D	městu	městóm	D,I	městoma
A	město	města		
V	město	města		
L	městě	městiech		
I	městem	městy		

- Lsg - pův. konc. *-ě* ustupuje (způsobuje změnu předch. konsonantu) > přebírání Dsg *-u* (*v jezeru*), *-ě* hojně u adverbiálních určení (*v blátě, na seně, v létě...*), u přejatých slov a nových slov *-u* (*o procentu, v prázdnou*)
- Dpl - *óm>uom>úm*, také přejímání a-kmenové konc. *-ám* (*městám*), dnes jen v nářečí
- Lpl *-iech* měkčí předch. konsonant . přejímání u-kmenové konc. *-ech* (*ve městech*), u substantiv končících na veláru *k, g, ch+h* > *-ách* (*kolečkách*)
- o-kmenově se také skloňuje číslovka *sto* (*dvě stě* = duálový tvar)

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Podle vzoru skloňujte substantiva: *dielo, číslo, koleno, kúzlo, okno*.

6.4 jo-kmeny neutra

Vzor:

N	mor'e > moře	mor'a > mořě	N,A,V	mor'i > moři
G	mor'a > mořě	mor' (moří)	G,L	mor'ú > mořú
D	mor'u > mořu	*mor'em/-óm	D,I	*mor'ema (mořoma)
A	mor'e > moře	mor'a > mořě		
V	=N	=N		
L	mor'i > moři	mor'ích > mořích		
I	mor'em > mořem	mor'i > moři		

- hláskové změny provedené v této deklinaci: 'a>ě, ě>e, 'u>i, 'ó>ie
- Lsg - také -u z Dsg (*na srdcu, u mořu*)
- Gpl - také tvary s konc. -í (*polí, srdcí*) přejatou od *jo*-kmenů, přejata také kvůli analogii s jinými kmeny (*muži, duši, kosti*), pův. tvary s nulovou koncovkou u substantiv na -ce, *išče, (vajec, pastvišć)*
- Dpl - také *o*-kmen. koncovka -óm; se změnou 'ó >ie>í, jeden z mála dokladů o změně 'ó>ie
- D,I du - také *o*-kmen. koncovka -oma

KONTROLNÍ OTÁZKA 16

Jak se liší pračeská deklinace *jo*-kmenů od novočeské deklinace vzoru *moře*?

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Podle vzoru skloňujte substantiva: *plece, vaje, ohnišče, lože, slunce*.

6.5 Ёjo-kmeny neutra

Vzor:

N	znamenie	znameňá (znamenie)
G	znameňá (znamenie)	znamení
D	znameňú	*znameniem (znamením)
A	znamenie	znameňá (znamenie)
V	= N	=N
L	znamení	znameních
I	znameniem/-ím	*znamení (znameními)

- patří sem substantiva zakončená v Nsg na *-ie* nebo *-é*;
- hláskové změny provedené v této deklinaci: *'á>ie, ie>í, 'ú>í*;
- vliv složené deklinace *pěší* > Isg, D, I du, D, Ipl
- přes výraznou unifikaci koncovek ale paradigma nezaniklo v důsledku rozmnožení deklinace názvy dějů na *-nie, tie (nesenie, pitie)*, hromadných jmen - *(ov)ie (javořie, hroznovie, kamenie)* a názvů okolností- *bezvětríe, násilie*.

KONTROLNÍ OTÁZKA 17

Které novočeské deklinaci odpovídá vzor *znamenie*?

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Podle vzoru skloňujte substantiva: *zhřěšenie, šťastie, sbožie, obilé, zelé*.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Prostudujte si ukázkou staročeského textu, vyhledejte všechna substantiva probraných deklinací a určete jejich gramatické kategorie:

Jiřík, urozený šlechtic, byl syn mocného pána z Uher, Krysafana tak řečeného. Byl jest rytíř věku mladého i silného a jměl sobě čtrmezcieta let neb málo více. Ten Jiřík v apulské zemi od krále uherského nad jedním městem, jménem Troja, vládl, i nad jinými mnohými věcmi vládl a v úřad byl posazen, a byl velmě ukruten proti nepřátelóm královým i protivén, v kterémžto protivenství bez čísla škod učinil skrze lidské krve prolitie. Přina-jmenšiem puol čtvrta sta lidu zahubil neprávě proti svému svědomí.

SHRNUÍ LEKCE

V této lekci byl probrán vývoj deklinací substantiv maskulin měkkých a *u*-kmenových, dále měkkých neuter. Výchozí pračeské tvary byly komentovány ve svém vývoji do nové češtiny.

---

7 VÝVOJ DEKLINACE SUBSTANTIV, ČÁST 3.

RYCHLÝ NÁHLED LEKCE

Obsahem této lekce je podat další základní informace o vývoji české deklinace substantiv feminin a konsonantických deklinací.

CÍLE LEKCE

Student umí definovat deklinace feminin a rozdělit je do tříd podle kmenotvorného zakončení. Rozpozná je ve staročeském a novočeském textu. Chápe vývoj deklinací konsonantnických kmenů substantiv a dokáže tento vývoj podat od pračeštiny až do nové češtiny.

KLÍČOVÁ SLOVA LEKCE

staročeština, pračeština, gramatické kategorie, deklinace

7.1 a-kmeny

Vzor:

N	žena	ženy	N,A,V	ženě
G	ženy	žen	G,L	ženú
D	ženě	ženám	D,I	ženama
A	ženu	ženy		
V	ženo	ženy		
L	ženě	ženách		
I	ženú	ženami		

- hláskové změny provedené v této deklinaci: *ú>ou*;
- podle tohoto vzoru také jména osob maskulina zakončená na *-a* (*hrdina, vladyka*);

- rodovým principem ale začaly od 15. st. přejímat koncovky deklinací maskulin (Dsg *hrdině* > *hrdinovi*, Gpl *hrdinův*, Dpl *hrdinóm*, Ipl *hrdiny*), později novočeký vzor *předseda*;

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Podle vzoru skloňujte substantiva: *réva*, *múka*, *miera*, *hlína*, *brána*, *vládyka*.

7.2 ja-kmeny

Vzor:

N	duša	dušě	N,A,V	duši
G	dušě	dúš	G,L	dušú
D	duši	dušám (dušiem)	D,I	dušama (dušěma)
A	dušu	dušě		
V	duše	dušě		
L	duši	dušách (dušiech)		
I	dušú	dušami (dušěmi)		

- hláskové změny provedené v této deklinaci: 'a>ě, 'á>ie, ie>i, 'u>i, 'ú>í, ě>e;
- Nsg - odsouvání -ě (*obcě*>*obec*, *púšcě* >*púšč*) - vliv *i*-kmenů;
- Gpl - také -í od *i*-kmenů, nulová koncovka jen u jmen na -ice, -yně (*lavice*, *ulice*, *bohyň*);
- podle této deklinace se skloňovala také jména osob maskulin (*súdcě*, *vódcě*, *panošě*), od 15. století mají ale tvary podle *jo*-kmenů, často vytvoření nových Nsg (novočesky *zločinec*, *panoš*);

KONTROLNÍ OTÁZKA 18

Do které novočekské deklinace patří původní substantiva *zločincě*, *panošě*?

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Podle vzoru skloňujte: *prorokyni, kašě, vóle, vánocě, sviece*.

7.3 Ъja-kmeny

Vzor:

N	laní, Mar'ie	lanie	N,A,V	laní
G	lanie	laní	G,L	laňú
D	laní	laňám (laniem)	D,I	laňáma (laniema)
A	laňú	lanie		
V	laní	lanie		
L	laní	laňách (laniach)		
I	laňú	laňámi (laniemi)		

- patří sem feminina s původní koncovkou -Ъjъ > í; -Ъja > -ie;
- podle této deklinace se skloňují substantiva typu paní, lodí, prادلí, krajčí, sudí, ledvie, Macedonie;
- hláskoslovné změny provedené v této deklinaci: 'á>ie, 'ú>í, ie > í, po těchto změnách zbyl v singuláru jen jeden rozlišující tvar laní > deklinace přecházela k deklinaci složené (sudí) a přibírala tyto koncovky. Substantiva mohla také přecházet k o-kmenům (plavčí > plavčík), k a-kmenům (švadlí > švadlena), k ja-kmenům (lodí > loď), nt-kmenům (hrabie, makrabie > hrabě, markrabě);

KONTROLNÍ OTÁZKA 19

Proč došlo k rozpadu deklinace Ъja-kmenů?

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Podle vzoru skloňujte substantiva: *ledvie, histořie, prادلí, rolí*.

7.4 i-kmeny feminina

Vzor:

N	kost' (kost)	kosti	N,A,V	kosti
G	kosti	kostí	G,L	kost'ů
D	kosti	kostem	D,I	kost'ma
A	kost'	kosti		
V	kosti	kosti		
L	kosti	kostech		
I	kost'ů	kost'mi		

- podle této deklinace se skloňovala feminina zakončená na měkkou souhlásku, produktivní typ, hlavně díky příponě *-ost'* > odvozování názvů vlastností (*múdrost'*);
- přejímání koncovek *ja*-kmenů a naopak - Isg pův. **kostьjo*, ale *ja*-kmenová koncovka. - 'ú; totéž Dpl *kostiem*, Lpl *kostiech*, sblížení *i*- a *ja*- kmenových substantiv > od 16. st. nový deklinační typ *píseň*;
- podle tohoto typu také skloňování číslovek 5-10;

KONTROLNÍ OTÁZKA 20

Proč přecházejí substantiva v českých deklinačních *píseň* a *kost'*? Zdůvodněte historickým vývojem.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Podle vzoru skloňujte substantiva: *labuť*, *kád'*, *čest'*, *saň*, *zed'*, *čeled'*.

7.5 i-kmeny maskulina

Vzor:

N	gost'	gostie
G	gosti	gostí

D	gosti	gostem
A	gost'	gosti
V	gosti	gostie
L	gosti	gostech
I	gostem	gost'mi

- hláskové změny provedené v této deklinaci - depalatalizace, $g > h$
- k této deklinaci patřila některá maskulina zakončená na měkkou souhlásku + *ь* (*čьrvь, golqьbь, gospodь...*). Substantiva později přecházela k jiným deklinačním typům, např. k *o*-kmenům (*červ, holub, medvěd...*). Zbytky původní deklinace jsou dnes zachovány pouze u substantiva *host* (Gpl *hosti*).

KONTROLNÍ OTÁZKA 21

Která staroslověnská maskulina patřila mezi *i*-kmeny?

7.6 ЪV-kmeny feminina

Vzor:

N	svekrev	sverkve
G	sverkve	svekrví
D	svekrvi	svekrvem
A	svekrev	svekrve
V	svekrvi	svekrve
L	svekrvi	svekrvech
I	svekrv'ú	svekrvemi

- jde o neproduktivní deklinaci už od praslovanštiny. Patří sem jen některá feminina, např. *břeskev, ciergev, húžev, korúhev, krev, krokev, mrkev, ostrev, rakev, ředkev, tykev, vikev*.
- původní Nsg byl zakončen na -y (*svekry*), vystřídán Asg;
- Isg, D, Lpl přejaty od *i*-kmenů;

- během vývoje češtiny přešla tato substantiva ke vzoru píseň
- jiná substantiva tohoto skloňování > přechod k a-kmenům (Punkva, brva), jiné naopak k této deklinaci přistoupila (koroptva>koroptev, plůtva > ploutev, také láhev, větev), v nové češtině ale samostatnou deklinaci už netvoří, vše je dnes vzor píseň;

KONTROLNÍ OTÁZKA 22

Proč u této deklinace došlo k vyrovnání tvaru nominativu singuláru a akuzativu singuláru?

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Podle vzoru skloňujte substantiva: *tykev, kuroptev, plůtva, krokev*.

7.7 n-kmeny maskulina

Vzor:

N	kámen	kamenie, dni	N,A,V	dni
G	kamene	kamen, dní	G,L	dňú
D	kameni	kamenóm	D,I	dnoma
A	kámen	kameny, dni		
L	kameni, ve dne	kameniech		
I	kamenem	kameny		

- patří sem několik maskulin - kořen, den, hřeben, ječmen, jelen, plamen, řemen, prsten, střmen, křemen.
- původní Nsg -y (kamy), vystřídán A sg;
- hlavně Dsg se často zachovává (vedle o-kmenové koncovky - nč. kořenu/kořeni)
- původní Lsg jen ve spoj. ve dne, jinak přejat Dsg -i, Du nepůvodní, kromě N,A,V;
- plurál - vliv o-kmenů, původní je pouze Gpl

KONTROLNÍ OTÁZKA 23

Ke které novočeské deklinaci přešly *n*-kmeny maskulin?

7.8 n-kmeny neutra

Vzor:

N	rámě	ramena	N,A,V	rameni
G	ramene	ramen	G,L	ramenú
D	rameni	ramenóm	D,I	ramenoma
A	rámě	ramena		
L	rameni	rameniech		
I	ramenem	rameny		

- patří sem substantiva břiemě, plémě, siemě, jmě, tiemě, slémě, siemě, výmě, rámě.
- deklinace je neproduktivní
- pův. tvary N, G, D, A sg, Gpl; jinak přejaté koncovky z o-/i-kmenů
- Nsg nově dotvořen sufixem *-no* > rameno, semeno > deklinace se pak kryla s o-kmenovou deklinací neuter > přejala ostatní pádové koncovky, postupně přešla ke vzoru město, některé původní tvary (např. Nsg rámě, símě jsou dnes archaismy)

KONTROLNÍ OTÁZKA 24

Kterým hláskoslovným procesem byl vytvořen tvar *rámě*?

7.9 nt-kmeny neutra

N	kuřě	kuřata	N,A,V	kuřete
G	kuřete	kuřat	G,L	kuřat
D	kuřeti	kuřatóm	D,I	kuřatma
A	kuřě	kuřata		

L	kuřeti	kuřatech/kuřietiech
I	kuřetem	kuřaty

- jsou to původní *-ent-kmeny >psl. *-ęt->pč.-ät->ět/at (viz pračeská depalatalizace), původní -nt- tedy není nedochováno;
- pův. tvary N, G, D, A sg, zbytek přejet od o-/i-kmenů;
- patří sem hlavně jména mláďat - *jehně, holubě, tele, ptáčě, dietě*, typ byl produktivní, stále přibývalo nových odvozenin, přecházela sem také jiná substantiva od jiných deklinací (*jo-kmeny vole, koště; ůja-kmeny hrabie, markrabie*) > deklinace dochována do novočeštiny;

KONTROLNÍ OTÁZKA 25

Které tvary kmenotvorného sufixu zachovává tato deklinace v nové češtině?

7.10 s-kmeny neutra

Tato deklinace je neproduktivní už v praslovanštině. Patřilo sem málo neuter - *nebo, oko, slovo, ucho, tělo, kolo*. V pračeštině a staročeštině máme jen zbytky tvarů u některých slov (N,Apl - *nebesa*, Dpl *nebesóm*, Lpl *nebesiech*, Ipl *nebesy*; N,Apl *kolesa*).

Substantiva *oko, ucho* se skloňují jako o-kmeny, ale plurál má duálové tvary přejaté od i-kmenů (*oči, uši*). Nově jsou vytvořené tvary D,L plurálu.

7.11 r-kmeny feminina

- patří sem jen dvě substantiva - *mati, dci*;

N	máti	mateře/matery	N,A,V mateři
G	mateře	mater	
D	mateři	materám	
A	máteř	mateře/matery	
V	máti	mateře	
L	mateři	materách	
I	mateřů	materami	

- původní tvary jsou dochovány jen u N, G, D, A sg, pády duálové, N,G pl, ostatní pádové koncovky byly přejaty od *a-/i-*kmenů;
- deklinace byla neproduktivní, obě substantiva po dotvoření sufixy přešla k *a-*kmenů (*matka, dcera*).

7.12 t-kmeny maskulina

- patří sem jen málo substantiv: nohet(nehet), dehet, drobet, krapet, loket;
- deklinace byla neproduktivní, substantiva přešla k *o-*kmenům (později vzor hrad), ve staročeštině jsou jen zbytky paradigmatu:

N,A	loket	N lokte
G	lokte	G loket
D	lokti	

- dochován je Gpl ve spojení s číslovkou - *deset loket plátna*;

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Prostudujte si ukázkou staročešského textu a určete gramatické kategorie všech substantiv:

Byl za času krále Václava českého třetího panoše jeden slovutný Tóma z Štítného, literát dobrý, v svých letech poctivě a v svém šlechtném životu do starosti zachovalý. A veda život bohomyšlný a pokojný na své tvrzi, složil a vyložil tyto knihy českým jazykem, a ačkoli v druhých sloviech, za našich let neobyčejných, ale v staré české řeči nalezených; kterýmž, často čta, porozumieš. A také jsa rozumu dospělého, mluví řečí okrášlenú a milú, v kterýchžto Písma svatého Starého i Nového zákona i doktorov svatých požívaje. Kteréžto rozdělil jest ve troje knihy. A jsúť na mnoho miestech, a zvláště na počátku rozomov vtipných a vysokých pro ty, jenž jsú životov k bohu pozdvižených myslí svú a jenž mají o bohu vyššie poznánie než sprostní. Protož komuž by se zdály u prvu těžky a nesnadny, nerozpakuj se! (1) Protož přetrp laskominy a ostrost tu jako onoho vína na oné svadbě prvního; potomť bude pochotnější dáno. A jakožžákóm ve škole říekají: Lekci čtena jednu líbí se, a desetkrát přečtena, lépe rozumie se. A k tomu popros pána boha, toho mistra umělého, ať rozum otevře a osvietí a k tomu chut a milost dá, a uzříš s pomocí jeho v nich velikú kratochíl a úžitek duši a spasení svému. Ale ktož chceš úžitku toho požívati, musíš s světem nemnoho mieti činiti a též tělesným žádostem, libostem a d'abelskému lákání odolávati a v čítaní upokojenú mysl mieti.

SHRnutí LEKCE

V této lekci byl probrán vývoj deklinací substantiv feminin, neuter a také konsonantických deklinací. Byl ukázán vývoj těchto deklinací od pračeštiny do novočeštiny.

---

8 ZÁJMENA

RYCHLÝ NÁHLED LEKCE

Obsahem této lekce je podat základní informace o tvarech a vývoji českých zájmen.

CÍLE LEKCE

Student umí definovat deklinace osobních a ukazovacích zájmen. Umí rozdělit je do tříd podle významů a typů skloňování. Rozpozná je ve staročeském a novočeském textu a dokáže vysvětlit jejich vývoj.

KLÍČOVÁ SLOVA LEKCE

staročestina, pračestina, gramatické kategorie, deklinace, zájmena bezrodá, zájmena rodová

8.1 Zájmena bezrodá

Zájmena bezrodá se vyznačují supletivností, nemají gramatický rod. Patří sem zájmena osobní *jáz, ty, my, vy, vě, va* a zájmeno reflexivní.

KONTROLNÍ OTÁZKA 26

Co je supletivismus a kde ho můžeme pozorovat?

8.1.1 ZÁJMENA OSOBNÍ A ZÁJMENO ZVRATNÉ

Pračeský stav

N	jáz	ty	my	vy	vě, va	*va	-
G	mne	tebe	nás	vás	najú	vajú	sebe

Zájmena

D	mně, mi	tobě, ti	nám	vám	náma	váma	sobě, si
A	mā >mě	tā >tě	ny	vy	*na	*va	sā >sě
L	mně	tobě	nás	vás	najú	vajú	sobě
I	mnú	tobú	námi	vámi	náma	váma	sobú

- vedle tvaru *jáz* se vyskytuje i tvar *já*.
- vedle tvarů *tobú*, *sobú* se od 14. století objevují tvary s analogickým kmenem *tebú*, *sebú*, které od 15. století převládají.
- v akuzativu zájmen *my*, *vy* se vedle původních tvarů *ny*, *vy* objevuje G-A *nás*, *vás*. Tyto tvary od 16. století převládají.
- duálové tvary jsou zčásti nepůvodní, nominativ a akuzativ **va* není doložen, místo něj se objevuje tvar *vy*.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Srovnejte tvary osobních zájmen ve staroslověštině a staročeštině a vysvětlete rozdíl ve tvarech.

8.2 Zájmena rodová

Zájmena rodová rozlišují ve svých tvarech kategorii rodu. Mají svou specifickou deklinaci, nenacházíme však u nich zvláštnosti obvyklé. Starší vrstva rozlišuje rod dvojí: osobní a věcný, např. *kto-čso*. U většiny rodových zájmen však rozeznáváme trojí rod: maskulinum, femininum, neutrum.

8.2.1 ZÁJMENO KTO, ČSO

N	kto	čso
G	kogo	čso, čego
D	komu	čemu
A	kogo	čso
L	kom	čem
I	kým	čím

- rozšířená forma *kto* vystřídala po zániku *jerŭ* tvar *kъ*;
- v nominativu je místo *kto* v nové češtině *kdo*, které vzniklo analogií podle příslovčí *kde, kdy*;
- instrumentál singuláru je nepůvodní, očekávaný tvar je *ciem*, tvar *kým* vznikl analogií;
- z tvaru *čso* vznikl asimilací novočeský tvar *co*, který převažuje od 15. století.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Srovnejte tvary těchto zájmen ve staroslověnině a staročestině a vysvětlete rozdíl ve tvarech.

8.2.2 ZÁJMENO TEN, TA, TO

sg.	m.	n.	f.
N	ten	to	ta
G	togo	togo	té
D	tomu	tomu	tej
A	ten	to	tu
L	tom	tom	tej
I	tiem	tiem	tú
pl.	m.	n.	f.
N	ti	ta	ty
G		těch	
D		těm	
A	ty	ta	ty
L		těch	
I		těmi	

Zájmena

du	m.	n.	f.
N-A	ta	tě	tě
G-L		tú	
D-I		těma	

- původní tvar nominativu singuláru maskulina byl *t <tv*, který se zesiloval sufixem -*ъnъ* > *ten*;
- u feminina došlo k vyrovnání tvarů G-D-L. Ve spisovné češtině převládá původní genitivní tvar *tě*, v některých nářečích naopak tvar D-L, např. moravské *tej*;
- stejně jako *ten*, *ta*, *to* se skloňovala zájmena *on*, *ona*, *ono* ve významu ukazovacího zájmena.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Srovnajte tvary těchto zájmen ve staroslověně a staročeštině a vysvětlete rozdíl ve tvarech.

8.2.3 ZÁJMENO J(EN), JA, JE

sg.	m.	n.	f.
N	j(en)	je	ja >jě
G	jego	jego	jie
D	jemu	jemu	ji
A	jej	je	ju
L	ňem	ňem	ní
I	jím	jím	jú
pl.	m.	n.	f.
N	ji	ja>jě	jě
G		jich	
D		jim	

A		jě		
L		nich		
I		jimi		
du	m.	n.	f.	
N-A	ja>jě	ji	ji	
G-L		jú		
D-I		jima		

- toto zájmeno bylo původně zájmenem ukazovacím. Teprve na konci praslovanštiny začalo zastávat funkci zájmena 3. osoby, které mezi původními osobními zájmeny scházelo. Se sufixem *-ž* se pak stalo zájmenem vztažným;
- původní nominativy byly nahrazeny ukazovacím zájmenem *on, ona, ono*;
- po předložkách se v obou funkcích užívá tvarů s počátečním *ň-* (*bez něho, k němu, k níž*). Tyto tvary se vyvinuly ve spojení praslovanských předložek *vъn, sъn, kъn* se zájmennými tvary s počínajícím *j-*. Takto vzniklé *ň* (*sъn jimъ*) se začalo považovat za součást zájmena a analogií se rozšířilo i do jiných pádů;
- v Nsg maskulina se vyskytuje tvar *jen(ž)*, v Asg maskulina reduplikací (*jbъb*) tvar *jej*;
- v Gsg a Dsg maskulina se vyskytují oslabené tvary *jho >ho* a *jmu >mu*;
- podle poměru *ho - jeho* bylo k feminnímu *jie* dotvořeno *jejie*, k plurálovému *jich* pak *jejich*. Tyto rozšířené tvary vyjadřují posesivitu.
- původně byly tvary *jeho, jejie, jejich* nesklonné, postupně se *jejie* začalo skloňovat jako adjektivní typ *pěšie*. Skloňované tvary se rozšířili v 15. a 16. století.

KONTROLNÍ OTÁZKA 27

Jaká byla další funkce tohoto ukazovacího zájmena?

8.2.4 ZÁJMENO NÁŠ, NÁŠA, NÁŠE

- skloňovalo se jako *jb, ja, je*;
- novočeský stav je pokračováním tvarů staročeských, rozdílná je jen kvantita nominativních a některých akuzativních tvarů;
- stejně se skloňuje zájmeno *váš*.

8.2.5 ZÁJMENO VEŠ, VŠA, VŠE

- ve staré češtině má tvary shodné s novočeským typem;
- v historické době se nominativní a akuzativní tvary rozšiřují o sufixy *-chen*, *-kery*, *-cek*. Tyto sufixy přejímaly pádové koncovky zájmena *ten*, např. Nsg feminina *všěcka*, Asg feminina *všucku*, apod. V důsledku toho pak zaniká deklinace vlastního zájmena a to zůstává většinou v ustrnulém tvaru (odstraňuje se tak introflexe), např. novočeské *všečen*, *všechna*, *všechno*.

KONTROLNÍ OTÁZKA 28

Novočesky se zájmeno *všečen* nazývá totalizátor. Jaký je význam tohoto slova?

8.2.6 ZÁJMENA MÓJ, TVÓJ, SVÓJ

sg.	m.	n.	f.
N	můj	mé	má
G	mého	mé	
D	mému	mej	
A	můj	mé	mú/moju
L	mém	mej	
I	mým	mú	

pl.	m.	n.	f.
N	moji	má	mé
G		mých	
D		mým	
A	mé	má	mé
L		mých	
I		mými	

- všechny uvedené tvary nevznikly kontrakcí, silně zde působil vliv tvrdé deklinace složené.
- vedle tvarů uvedených v paradigmatu přežívaly i některé původní nestažené tvary, např. Nsg feminina *moja*, Nsg neutra *moje* a Asg feminina *moju*. Během historické doby pronikly ještě i jiné novotvary, např. v 17. století Nsg maskulina *mí*.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Přečtěte si ukázkou staročeského textu, vyhledejte a určete všechna zájmena.

A někteří vedú klášterský život; sběrúc se jich viece spolu, jednoho sobě voléc starostu, jehož se poddadie vuoli, pravým poslušenstvým sú vuoli Bohu obětujíc v ruku toho starosty svého, chválu boží pějíc, v svých hodinách toho slova pamatujíc, ješto řekl Kristus: "Kdež se u mě sberú dva nebo třé, tu jsem já také mezi nimi"; ne jen mienie ten počet dvú nebo tří, ale mienie, leč málo, leč mnoho bylo by se sebralo ve jmě božie, v něm žádost majíc, jemu slůžiec - tu je Buoh s nimi. Mnoho jest těch vyšlo, ješto sú zemní vedli jako nebeský život v čistotě, u poslušenství, nejsúc v své mysli ijediniem jměním zanepráždňeni, ale svobodnú myslí držiec se Boha. Takovéť jest Buoh ohlašoval divy rozličnými a dal je ku příkladu šlechtnosti, takže po všem světu vyšly jsú pověsti o nich.

SHRNUTÍ LEKCE

V této lekci byly probrány tvary a vývoj českých zájmen rodových a bezrodých.

9 SKLOŇOVÁNÍ ADJEKTIV

RYCHLÝ NÁHLED LEKCE

Obsahem této lekce je podat základní informace o tvarech a vývoji adjektiv. Probrána jsou adjektiva jmenná, složená a jejich stupňování, dále adjektiva přivlastňovací.

CÍLE LEKCE

Student umí definovat rozdíl mezi adjektivy jmennými a složenými. Je schopen je rozdělit podle významů a typů skloňování. Rozpozná je ve staročeském a novočeském textu a dokáže vysvětlit jejich vývoj. Dokáže adjektiva stupňovat. Rozumí adjektivům přivlastňovacím a jejich funkci.

KLÍČOVÁ SLOVA LEKCE

staročestina, pračestina, gramatické kategorie, deklinace, adjektiva jmenná, adjektiva složená, komparativ, superlativ

---

9.1 Deklinace jmenná

Skloňování adjektiv je jmenné a složené. Jmenné skloňování bylo původně stejné jako skloňování paralelních vzorů substantivních. Tak maskulinum *dobr* se skloňovalo jako *chlap*, femininum *dobra* jako žena, neutrum *dobro* jako město. Měkké skloňování *pěš* jako *orač*, *pěša* jako *duša*, *pěše* jako *moře*, *boží* jako *řebří*.

Ve vývoji ustupují adjektivní tvary jmenné tvarům složeným. Ne všechna adjektiva jsou stejně schopna tvořit tvary jmenné. Výsledkem vývoje je dnešní stav v nářečích i spisovném jazyku, kde se zachovávají jmenné tvary jen ve zbytcích.

KONTROLNÍ OTÁZKA 29

Která novočeská jmenná adjektiva znáte?

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Skloňujte: *dobr beránek, míla pravda, ostnec tvrd, srdce čisto.*

9.2 Deklinace složená

Deklinace složená se nazývá složená proto, že její zvláštní koncovky vznikly skládáním adjektivních deklinačních koncovek jmenných s postponovanými tvary zájmena *j, ja, je*, které se jmennými tvary splynuly. Teprve kontrakcí vznikají samostatné deklinace s novými koncovkami.

9.2.1 ADJEKTIVA TVRDÁ, PRAČESKÝ STAV PO KONTRAKCI

	m.	n.	f.		m.	n.	f.
sg. N.	dobrý	dobré	dobrá	pl.	dobří	dobrá	dobré
G.	dobrégo	dobrégo	dobré			dobrych	
D.	dobrému	dobrému	dobriej			dobrym	
A.	dobrý	dobré	dobru		dobré	dobrá	dobré
L.	dobriem	dobriem	dobriej			dobrych	
I.	dobrym	dobrym	dobru			dobrymi	
			m.	n.	f.		
	du. N-A	dobrá	dobriej	dobriej			
	G-L		dobru				
	D-I		dobryma				

- hláskové změny, které proběhly v této deklinaci: *g > h, 'ú > í, ie > í.*

KONTROLNÍ OTÁZKA 30

Jaký byl původně rozdíl mezi adjektivy jmennými a složenými z hlediska významu?

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Skloňujte tvary: *daleká země, svatá sieň, zrádný muž, svěť Václav.*

9.2.2 ADJEKTIVA MĚKKÁ, PRAČESKÝ STAV PO KONTRAKCI

	m.	n.	f.		m.	n.	f.
sg. N.	pěší	pěšie	pěšá	pl.	pěší	pěšá	pěšie
G.	pěšiego		pěšie			pěších	
D.	pěšiemu		pěší			pěším	
A.	pěší	pěšie	pěšú		pěšie	pěšá	pěšie
L.	pěšiem		pěší			pěších	
I.	pěším		pěšú			pěšími	
		m.	n.	f.			
du. N-A		pěšá	pěší	pěší			
G-L			pěšú				
D-I			pěšíma				

- hláskové změny, které proběhly v této deklinaci: 'á > ie, 'ú > í, ie > í.

KONTROLNÍ OTÁZKA 31

Kterými hláskovými změnami vzniklo složené skloňování adjektiv?

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Skloňujte tvary: *budící súd, příkázání největší, cuzí žena.*

9.3 Přivlastňovací adjektiva

Jsou to adjektiva tvořená posesivními příponami *-óv*, *-ova*, *-ovo* a *-in*, *-ina*, *-ino*: *bratróv*, *bratrova*, *bratrovo*, *matčín*, *matčina*, *matčino*.

	m.	n.	f.
sg.			
N	bratróv	bratrovo	bratrova
G	bratrova		bratrovy
D	bratrovu		bratrově
A	bratróv, bratrova	bratrovo	bratrovu
L	bratrově/-u		bratrově
I	bratrovým		bratrovú
du. m.		n.	f.
N-A		bratrova	bratrově
G-L			bratrovú
D-I			bratrovýma
pl.	m.	n.	f.
N	bratrovi	bratrova	bratrovy
G		bratrových	
D		bratrovým	
A	bratrovy	bratrova	bratrovy
L		bratrových	
I		bratrovými	

Z adjektiv na *-óv*, *-in* se vyvinula hojná jména místní jako *Benešov*, *Holešov*, *Prostějov*, *Miletín*, *Kojetín*, *Vsetín* (hrad Mlatův, Kojatův, Vsatův, od osobních jmen mužských na *-a*: *Milata*, *Kojata*, *Vsata*) u nichž se vyskytuje jmenná flexe.

S maskuliny typu *bratrův* souvisí příjmení *Janků, Pavlů, Ranků* apod. Vznikla z původního tvaru na *-óv > -uóv > -ív*. Koncové *-v* pak zaniklo, podobně jako v Gpl *bratrů*. Původní význam je adjektivní, např. *Jan Pavlů = Jan Pavlův*, syn Pavlův. Časem se pak tento význam mění na substantivní. Tato jména se chápou jako příjmení a přiřazují se k substantivům. Přestala se pak skloňovat, protože u substantiv nejsou podobné typy, k nimž by se jména jako *Pavlů* mohla přiklonit.

Pomnožná jména rodinná typu Npl *Novákovi* se uplatňují jako rodinná jména pomnožná = rodina Novákova, její obydlí, statek apod.

Jména místní typu *Boleslav* jsou původem i tvořením mužská possessiva, odvozená z osobních jmen příponou *-jъ* = *Boleslavův*, totiž hrad. Podobně *Břěclav, Čáslav, Chrudim, Radim, Vlašim, Kroměříž, Lutomyšl, Olomúc, Peruc Bezděz, Zderaz, Třebíč, Chotůň* z osobních jmen *Břetislav, Čáslav, Chrudim, Radim, Vlašim, Kroměžír, Lutomysl, Olomút, Perut, Bezděd, Zderad, Třebek, Chotún*.

Časem se tato jména stala vlastními samostatnými topiky povahy substantivní a tím si zachovala až podnes jmenné skloňování. V nejstarší historické době se skloňovala podle vzoru *oráč*.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Skloňujte tvary: *bydlitel Sichemov, léto Saulovo, dóm Davidóv*.

9.4 Komparativ a superlativ

Ve starší češtině jsou komparativy dvojího typu, kratší (*chuzí*) a delší (*bohatěji*). Oba se tvoří příponou *-jъs, -jes*, první typ přímo z kořene: **chudjъs, *chudjes*, druhý pak z kořene rozšířeného sufixem *-ě*: **bogatějъs, *bogatějjes*. Pračeské **chuzь* a *bogatějъ* byly rozšířeny o sufix *-jъ* z čehož je staročeské *chuzí, bohatěji*. Tak vznikají komparativy kratší typu *lepší, draží, huščí, mlazí, čiščí* a typu delšího *bělejí, stařejí, jasněji, učeněji*, atd.

Feminina měla tvary *chuzši, bohatější* z **chudjъsī, *bogatějъsī*, neutra pak *chúze* (z **chudjes*), *bohatějie*, což je novotvar podle maskulina.

Jmenných tvarů *chuzí, chuzši, chuzše* se používalo zpravidla jen v doplňku a ve výrazech adverbálních. Jinak se užívalo tvarů složených *chuzší/chudší, bohatější*, apod.

Do konce 15. století bylo jmenných komparativních tvarů mnoho. Do nové češtiny se zachovaly většinou jen jako ustrnulá adverbia ve tvarech *blíže, hůře, méně, výše* nebo *častěji, hojněji, raději*.

Superlativ se ve staročestíně tvořil od komparativu předponou *naj-*, např. *najkraší*.

KONTROLNÍ OTÁZKA 32

Jaký je rozdíl ve tvoření komparativu ve staročeštině a staroslověnštině?

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Vytvořte komparativ a superlativ z adjektiv: *hrdý, blízký, mladý, čistý, múdry*.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Přečtěte si ukázkou staročeského textu, vyhledejte všechna adjektiva a určete je:

V ejijské púšti jest mnoho svatých pústenníkov a bratří, jenž mnoho věcí divných často vídají. Nebo bieše před jednoho přišla divná potvora jako člověk s velkým ostrým rohom, kteréžto na své hlavě mějieše; a bieše podobna k člověku od vrchu až do pupka, a zdolu mějieše kozí způsobu. A když ji zaklína pústenník boží mocí, aby jemu pověděla, co jest, tehda ona odpovědě a vece, že by bylo smrteľné stvořenie jako i on, a prosieše toho pústenníka, aby za ni Buoha prosil, toho, jenž je s nebe sstúpil a v tělo panny se vsadil a tiem vykúpil vešken lidský náro; a inhen zmisela před ním. A potom té potvory tělo bylo nalezeno, a ještě mají v Alexandří tu hlavu i s rohy, a jáť sem ji viděl, a byla mi ukázána. A to rozprávěno od ctných kniežat, že se jest tak stalo.

SHRNUTÍ LEKCE

V této lekci bylo probráno tvoření a skloňování adjektiv jmenných, složených a přivlastňovacích. Byl také popsán způsob tvoření komparativu a superlativu.

---

10 ČÍSLOVKY

RYCHLÝ NÁHLED LEKCE

Obsahem této lekce je podat základní informace o tvarech a vývoji číslovek. Probrány jsou číslovky základní, řadové, druhové a neurčité.

CÍLE LEKCE

Student umí definovat rozdíl mezi číslovkami základními a řadovými. Je schopen je rozpoznat ve staročeském a novočeském textu a dokáže vysvětlit jejich vývoj. Dokáže vytvořit pádové tvary číslovek.

KLÍČOVÁ SLOVA LEKCE

staročestina, pračestina, gramatické kategorie, deklinace, číslovky základní, číslovky řadové, číslovky druhové, číslovky neurčité

10.1 Skloňování číslovek

Číslovky se neustálily jako nějaká zvláštní mluvnická kategorie. Proto si ani nevytvořily nějaké zvláštní skloňování, jako substantiva skloňování jmenné, zájmena zájmenné, adjektiva složená, nýbrž se skloňovaly podle povahy kmene, podle významu a podle funkce, kterou zastávaly, jako substantiva, zájmena nebo adjektiva.

10.2 Číslovky základní

Jako zájmena se skloňují číslovky *jeden, dva, oba*. Číslovky *tři, čtyři* se skloňují jako adjektivní typ *i*-kmenový, číslovky *pět až devadesát devět* jako *i*-kmeny.

Číslovka *jeden, jedna, jedno***Sg.**

	m.	f.	n.
N	jeden	jedna	jedno
G	jednoho	jedné	jednoho
D	jednomu	jednéj	jednomu
A	jeden/jednoho	jednu	jedno
L	jedném/jednom	D.	jedném/jednom
I	jedniem/jedným	jednú	jedniem/jedním

	Pl. m.	f.	n.
N	jedni	jedny	jedna
G, L	jedněch/jedných		
D	jedněm/jedným		
A	N	N	N
I	jedněmi/jednými		

- tato číslovka vznikla z praslovanského tvaru **jedъnъ*, skloňovala se podle zájmeného typu stejně jako *ten* a ve spisovné češtině se takto skloňuje dosud.

Číslovky *dva, oba*

	m.	f.n.
N.A.	dva, oba	dvě, obě
G.L.	dvů, obů	
D.I.	dvěma, oběma	

- tyto číslovky mají jen tvary duálové, opět zájmenné, stejně jako *ten*. V nové spisovné češtině se zachovaly původní tvary staročeské.

Číslovky *třie, čtyřie*

	m.	f.n.
N.	třie/třé, čtyřie, čtyřé	tři, čtyři
G.	tří/třech, čtyř	
D	třem/třím, čtyřem, čtyřóm	
A.	tři, čtyři	
L.	třech/třích, čtyřech	
I.	třmi, třemi, čtyřmi	

- adjektivní číslovka *třie, tři* měla od původu flexi *i*-kmenovou. Podle ní se pak v historické češtině skloňuje též číslovka *čtyři*, původní kmen souhláskový.

Číslovky *pět až desět*

- číslovky *pět, šest, sedm, osm, devět, desět* jsou od původu ženská substantiva *i*-kmenová. Původně znamenaly totéž, co naše *pětka, šestka*. Proto také jméno počítaného předmětu je v genitivu, např. *pěti miesecóv, po šesti set halěróv*.

Číslovky *jedenádcet až devatnáct*

- Vyjadřovaly se původně základními číslovkami **jedinь* až *devětь* složenými s výrazem **na desęte*, stč. *na-desęte*, což je tvar předložky s lokálem. Výsledkem vývoje je pak novočeské skloňování *jednáct - devatenáct*.
- ve staročestině nacházíme různé varianty těchto číslovek, např. *dvanádcęte, dvanádcęte, dvanáste, dvanádst* apod.

Číslovka *dvadčęti*

- původně se vyjadřovala tvary duálovými. Staročeské tvary jsou *dva-dčęti*, G-L *dvú dcát(ú)*, D-I *-dciema*.

Číslovky *třidčęti a čtyřidčęti*

- jsou to původně plurálové tvary N-A *tři-dčęti, čtyři-dčęti*, G. *tři-dcát*, L. *třech-dčętech*.

Číslovky *patdesát až devadesát*

- Výrazy tohoto typu se původně skládaly z číslovek **pętь* až *devętь* a z konsonantického Gpl **desętь*. Staročeské tvary mají tvary *patdesát, šestdesát, sedmdesát, osmdesát devatdesát*, G-D-L *pęti-, šesti-...dcát*.

Číslovky 21 až 99

- Číselné výrazy tohoto typu se vyjadřovaly složením: *jeden a dvacěti, šest a sedm desát...*nebo v obráceném pořádku *dvacěti a jeden, sedmdesát a šest*, apod.
- Číslovka 21-29 se vyjadřovala také zvláštním způsobem, a to spřežkami: *jeden, dva-mezi-dcietma*, atd.
- Číslovka *sto* se skloňovala jako *město*, *tisíc* jako *oráč*, *milion* jako *chlap*.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Srovnejte tvary základních číslovek ve staroslověnštině a v historické češtině.

10.3 Řadové číslovky

Řadové číslovky *prvý, druhý, třetí...* mají skloňování adjektivní, jako adjektiva *dobrý, pěší*.

Jmenné typy řadových číslovek *čtvrt, pát...desát, sedm, osm* apod. měly ve staré češtině jmenné tvary ve spojení se zájmenem *sám*, a to zpravidla jen v nominativu, např. *sám čtvrt* (on a tři jiní), *sám šest* (on a pět jiných). Dále se tyto jmenné tvary vyskytují ve výrazech *pól čtvrta, pól páta* atd.

Řadová číslovka *prvý* má doloženy jmenné tvary *z prva, s prvu*. Také řadová číslovka *druhý* má doloženy tvary *druh druha*.

KONTROLNÍ OTÁZKA 33

Co znamená rčení *půl druha*?

10.4 Číslovky druhové

dvój, trój, obój

- původní zájmenné skloňování bylo totožné s *můj*, ale v historické době se vyvíjelo z velké části jinak, tj. na rozdíl od zájmenného *můj* většinou bez kontrakce, např. *dvojeho, dvojím*, atd.

čtver, pater, desater apod.

- Tyto druhové číslovky si zachovaly jmenné tvary v celém singuláru a části plurálu. Rodové tvary *čtver, čtvera, čtvero* se tedy skloňují náležitě jako *o*-kmeny a *a*-kmeny. Ostatní tvary bývají zpravidla jen složené, např. G-Lpl *čtverých, čtverým, Ipl čtverými*.

KONTROLNÍ OTÁZKA 34

Jaký je rozdíl ve tvarech číslovek druhových ve starší češtině a v nové češtině?

10.5 Číslovky neurčité

koliko, toliko, několik, mnoho, málo

- doloženy jsou jen tvary neuter, skloňují se jako *o*-kmeny.

veš, všě, vše

- tvary této číslovky ve staročestině jsou vývojem tvarů **v₆so* > **v₆cho*, původně skloňováno jako *tv, to*. Praslovanskou palatalizací přešlo *ch* > *š*, tedy **v₆chi* > *v₆ši*. Analogickým vyrovnáním se pak *š* rozšířilo i do dalších pádů.

	m.	f.	n.
Sg.			
N.	veš	všě	vše
G.	všeho	všie	všeho
D.	všemu	vší	všemu
A.	veš	všu	vše
L.	všem	D	všem
I.	všiem	všú	všiem
Pl.	m.	f.	n.
N	vši	všě	vši
G, L		všech	

D	všem
A	všě
I	všemi

- - už ve staročestíně se tvary *veš*, *všě* k zesílení významu spojují se sufixy *-cek*, *-tek*, *-cen*, *-ken*, *-keren*, *-cheren*. Původně se skloňuje zájmeno i sufix, např. *vešcek*, *všicci*, atd.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

V ukázkách určete druhy a tvary číslovek:

- *pětmezcietmý rozdiel praví o sicilské zemi*
- *dáno mu zbožie toliko*
- *podlé počtu dvanáctera pokolení*
- *vlada všiú jeho komorú*
- *v tejto trojéj věci*
- *druh druha sě tona lapá*
- *by Čech sám sedmý na téj hoře*
- *k dvěmanádst apoštolóm*
- *po třech dcietech osmého*

SHRnutí LEKCE

V této lekci byly probrány druhy číslovek - základní, řadové, druhové a neurčité. Byl ukázán jejich vývoj a vzory skloňování.

---

11 SLOVESA - ČÁST 1.

RYCHLÝ NÁHLED LEKCE

Obsahem této lekce je podat základní informace o tvarech staročeských sloves. Probrány jsou gramatické kategorie osoby, čísla a času a ukázky časování sloves atematických.

CÍLE LEKCE

Student umí definovat gramatické kategorie sloves, konkrétně osoby, času a čísla. Je schopen je vytvořit a rozpozná je v historickém textu. Dokáže vysvětlit jejich vývoj. Umí časovat atematická slovesa.

KLÍČOVÁ SLOVA LEKCE

staročestina, pračestina, gramatické kategorie, konjugace, časy, atematická slovesa.

11.1 Rozdělení sloves

- kmeny - přítomný, infinitivní; jak poznat? přítomný kmen je stejný, jako 3sg. přítomného
- podle tohoto kmene se stč. slovesa rozdělují do **5 tříd**: **-e (nese),- ne (mine),-je (kryje),-í (prosí),-á (dělá)**; infinitivní kmen dostaneme odtrhnutím infinitivní koncovky;

- slovesa - **atematická** - nemají kmenotvornou příponu: **dám, viem, jiem, jsem, jmám**

- **tematická** - výše

KONTROLNÍ OTÁZKA 35

Jak vznikla pátá tematická třída sloves?

11.2 Gramatické kategorie

11.2.1 OSOBA

Indoevropské jazyky rozlišují tři osoby: osobu první, která vyjadřuje mluvčího v singuláru nebo v plurálu, osobu druhou, oslovenou, osobu třetí, nezúčastněnou na hovoru nebo neutrální. Koncovky těchto tří osob jsou většinou zřetelně odlišeny. Pouze druhá a třetí osoba singuláru imperativu, aoristu a imperfekta má shodný tvar, dále pak druhá a třetí osoba duálu. To je ovšem stav vzniklý až nověji splynutím koncovek původně různých.

11.2.2 ČÍSLO

Podobně jako ve flexi jmen a zájmen, byl i u sloves ve staročeském období vedle singuláru a plurálu také duál. Duál u sloves jako kategorie zanikl současně s duálovou flexí jiných slovních druhů, tj. u nás v 15. století. Kategorie čísla je vyjadřována koncovkami, které zároveň kumulativně vyjadřují i osobu a čas.

11.2.3 ČAS

Soustava časů byla ve staré češtině bohatší. Existoval přezens, aorist, imperfektum, perfektum, plusquamperfektum.

Prézens

- koncovky prezenta jsou většinou pokračováním prajazykových přípon:

1sg - **u, u** atematických -**m**

1pl-**me/-my/m**

2 sg - **š**

2pl-**te**

3sg - 0 - viz kmenotvorná přípona
kých -**ie**

3pl-**ú, u** vzoru trpěti/prositi+atematic-

1du - **va, vě**

2, 3 du - **ta**

Ukázka časování v prezentu:

nesu

prošu

dělaju

neseš

prosíš

děláš

nese

prosí

dělá

<i>neseme/nesemy</i>	<i>prosíme/prosímy</i>	<i>děláme/dělámy</i>
<i>nesete</i>	<i>prosíte</i>	<i>děláte</i>
<i>nesú</i>	<i>prosie</i>	<i>dělajú</i>
<i>neseva/nesevě</i>	<i>prosíva/prosívě</i>	<i>děláva/dělávě</i>
<i>neseta</i>	<i>prosíta</i>	<i>děláta</i>

Aorist

- ve staroslověněštině označoval aorist prostý děj minulý, imperfektum vyjadřovalo minulý děj, který probíhal zároveň z jiným dějem. Ve staré češtině je však už užití aoristu a imperfekta diferencováno z velké části vidově. Aorist se tvoří převážně od sloves dokonavých, a vyjadřuje tedy minulý děj ukončený. Imperfektum se tvoří od sloves nedokonavých a vyjadřuje děj v minulosti trvajících. Pokud se imperfektum tvoří od sloves dokonavých, vyjadřuje buď opakování (*a když..vstanieše, naleznieše chléb položený* "a kdykoliv vstal, našel.."), nebo má odstín modální (*a již ovšem utečieše, ale sukně jej červená prosoči* "a už by byl utekl, ale červený šat jej prozradil).
- aorist se tvoří od kmene infinitivního (minulého); je buď sigmatický nebo asigmatický;

Sigmatický aorist - koncovky

1.sg -**ch**   1pl - **chom, - chome, -chomy**

2, 3 sg - 0   2pl - **ste, -šte**

3pl - **chu**

1du- **chova, -chově**

2,3 du - **sta, -šta**

- u sloves zakončených na souhlásku přistupuje ke kmenei -e- - *nesl>nesech*

ukázky:

<i>mazach</i>	<i>prosich</i>	<i>trpěch</i>	<i>nesech</i>
<i>maza</i>	<i>prosi</i>	<i>trpě</i>	<i>nese</i>
<i>maza</i>	<i>prosi</i>	<i>trpě</i>	<i>nese</i>

<i>mazachom</i>	<i>prosichom</i>	<i>trpěchom</i>	<i>nesechom</i>
<i>mazaste</i>	<i>prosiste</i>	<i>trpěste</i>	<i>neseste</i>
<i>mazachu</i>	<i>prosichu</i>	<i>trpěchu</i>	<i>nesechu</i>
<i>mazachova</i>	<i>prosichova</i>	<i>trpěchova</i>	<i>nesechova</i>
<i>mazasta</i>	<i>prosista</i>	<i>trpěsta</i>	<i>nesesta</i>
<i>mazasta</i>	<i>prosista</i>	<i>trpěsta</i>	<i>nesesta</i>

Asigmatický aorist - koncovky

- starší, jen od souhláskových sloves:

1 sg - kořen slovesa   1pl - **om**

2,3 sg -**e**   2pl - **ete**

3pl - **ú**

1du - **ova/ově**

2,3 - **eta**

ukázky:

<i>nes</i>	<i>-pek</i>
<i>nese</i>	<i>-peče</i>
<i>nese</i>	<i>-peče</i>
<i>nesom</i>	<i>-pekom</i>
<i>nesete</i>	<i>-pečete</i>
<i>nesú</i>	<i>-pejú</i>
<i>nesově</i>	<i>-pekově</i>
<i>neseta</i>	<i>-pečeta</i>
<i>neseta</i>	<i>-pečeta</i>

KONTROLNÍ OTÁZKA 36

Které druhy aoristu máme ve staroslověštině?

Imperfektum

- od kmene přítentního nebo infinitivního příponou -á-, která u některých sloves přehlasuje

v -ie-;

- koncovky:

1sg - **ch**   1pl - **chom/-chome/-chomy**

2, 3 sg - **še**   2pl - **šte, -ste**

3pl - **chu**

1du -**chova/-chově**

2,3 du -**šta/-sta**

ukázky:

vediech   *prosiech*   *trpiech*

vedieše   *prosieše*   *trpieše*

vedieše   *prosieše*   *trpieše*

vediechom   *prosiechom*   *trpiechom*

vedieste   *prosiešte*   *trpiešte*

vediechu   *prosiechu*   *trpiechu*

vediechově   *prosiechova*   *trpiechova*

vediesta   *prosiešta*   *trpiešta*

vediesta   *prosiešta*   *trpiešta*

- **jak poznat aorist a imperfektum?** - jednak koncovkami, pokud jsou jiné, jednak faktem, že u imperfekta je samohláska před koncovkou vždy dlouhá (*dělách, prosiech*), u aoristu vždy krátká (*dělach, prosich*)

KONTROLNÍ OTÁZKA 37

Jak se tvoří staroslověnské imperfektum?

Perfektum/préteritum

- perfektum je složený minulý čas, který se skládá z participia *l*-ového a přítomných tvarů slovesa *býti*. Participium *l*-ové se tvoří z kmene infinitivního, koncovky jsou -*l*, -*la*, -*lo*, -*ly*, -*la*: *prosil, prosila, prosilo...*, celé perfektum pak má tvar *prosil jsem*.
- dřívější rezultativní význam tohoto spojení začal konkurovat jednoduchým minulým časům aoristu a imperfektu. Důvodem byla možnost vytvářet tvary jak od dokonavých, tak od nedokonavých sloves a také jmenný rod.

Plusquamperfektum

- tvořilo se spojením participia *l*-ového + aoristu/imperfekta/préterita slovesa *být*: *bych nesl, běch nesl, biech nesl, byl jsem nesl*;
- vyjadřuje děj předminulý;

Futurum

- je to čas nově vzniklý. V nejstarších stádiích jazyka se rozlišovaly dva časy: přítomný stav vyplývající z děje minulého, z něhož se vyvinul minulý čas pro vyjádření dějů, které měly pro mluvčího povahu vzpomínek, a přezens jako nepřítomný čas pro děje ostatní, tedy jak pro čas přítomný, tak i pro budoucnost. Ze situací znamenajících záměr nebo potřebu se vyvinuly formy pro děje, které budou probíhat v budoucnosti. Postupně se projevila snaha vyjadřovat futurum jednotným způsobem u všech sloves nedokonavých. To se zpočátku dělo různými způsoby, např. spojením sloves modálních s infinitivem, např. *jmám volati, chcu volati*, sloves fázových, např. *začnu volati*, nebo spojením tvarů *budu, budeš...* s infinitivem (*budu volati*) nebo s participiem *l*-ovým (*budu volal*). V češtině už na počátku historické doby převládal opis se slovesem *budu* a infinitivem.

KONTROLNÍ OTÁZKA 38

Jak se tvoří futurum dokonavých sloves?

11.3 Atematická slovesa

věděti

<u>Préz.</u>	<u>Aor.</u>	<u>Impf.</u>	<u>Imp.</u>
vědě, viem	věděch	vědiech	
vieš	vědě	vědieše	věž
vie	vědě	vědieše	věž
viem,-me,-my	věděchom,-me,-my	vědiechom,-me,-my	věžme
viete	věděste	vědieste	věžte
vědie	věděchu	vědiechu	věžte
viěvě,-va	věděchově	vědiechově	věžvě,-va
vieta	věděšta	vědiesta	věžta
vieta	věděšta	vědiesta	věžta

Part.   Sup.

věda, vědúc
 vědom, vidom
 věděv, věděvši
 věděl, -a,-o

dáti

<u>Préz.</u>	<u>Aor.</u>	<u>Impf.</u>	<u>Imp.</u>
dám	dach	dadiech	
dáš	da	dadieše	daz, daj
dá	da	dadieše	daj
dáme,-my	dachom,-me,-my	dadiechom,-me,-my	dajme,-my
dáte	daste	dadieste	dajte
dadie	dachu	dadiechu	dajte

dávě,-va	dachově	dadiechově	dajvě,-va
dáta	dasta	dadiesta	dajta
dáta	daste	dadiesta	dajta

Part.   Sup.

dada, dadúc

dat

dav, davši

dal, -a,-o

dán, -a,-o

jiesti

Préz.   Aor.   Impf.   Imp.

jiem

jěch

jědiech

jiěš

jě

jědieše

jěz

jie

jě

jědieše

jěz

jieme,-my,-m

jěchom

jědiechom,-me,-my

jězme,-my

jiete

jeste

jědiešte

jězte

jědie

jěchu

jědiechu

jězte

jiěvě,-va

jěchově

jědiechově,-va

jězvě

nedol.

jěsta

jědiešta

jězta

nedol.

jěste

jědiešta

jězta

Part.   Sup.

jěda, jědúc

jěst

jěd, jědši

jědl,-a,-o

jěden,-a,-o

Slovesa - část 1.

býti

<u>Préz.</u>	<u>Aor.</u>	<u>Impf.</u>	<u>Imp.</u>
jsem	bych	budiech	biech
jsi	by	budieše	bieše
jest, je	by	budieše	bieše
jsme, sme, -my	bychom, -me, -my	budiechom, -me, -my	biechom
jste, ste	byste	budiešte	biešte
jsú, sú	bychu	budiechu	biechu
jsvě, jsva	bychově, -va	budiechově, -va	biechově
jsta, sta	bysta	budiesta	biešta
jsta, sta	bysta	budiesta	biešta
Part.	Perf. byl jsem		
jsa, jsúc	Plusq. byl bych, bých byl, biech byl, byl jsem byl		
byv, byvši	Fut. budu		
byl, -a, -o	Kond. byl bych, byl bych byl		
byt, -a, -o	Sup. byt		

jmieti

<u>Préz.</u>	<u>Aor.</u>	<u>Impf.</u>	<u>Imp.</u>
jmám	jměch	jmějiech	jmiech
jmáš	jmě	jmějieše	jmieše
jmá	jmě	jmějieše	jmieše
jmáme, -my	jměchom, -me, -my	jmějiechom, -me, -my	jmiechom
jmáte	jměste	jmějiešte	jmiešte
jmajú	jměste	jmějiechu	jmiechu
jmávě, -va	jměchově	jmějiechově, -va	jmiechově
jmáta	jměšta	jmějiešta	jmiešta
jmáta	jměšta	jmějiešta	jmiešta

máme také tvary: jmám-mám, jměj-měj, jmějjech-mějjech, jměch-měch (tedy bez předsunutým "j")

Part. _____ Sup.

jmajě, jmajúc   jmět

jměv, jměvši

jměl/měl, -a,-o

jmien

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Prostudujte si ukázkou textu staré češtiny, vyhledejte všechna slovesa a určete jejich kategorie osoby, čísla a času:

Ale když otec k němu přišel, ukázal se vesel před ním, a to vždy na mysli maje a žádaje přesrdečně, zda by kto byl vtom rozumný, ješto by mohl jistotu učiniti srdci jeho o těch věcech, ješto o nich myslěše. I táza se často onoho svého, ještě jemu byl pověděl, proč jej byl zavřel otec jeho, věděl-li by koho, ještě by o tom uměl, jehožto v srdci jmějješe, pověděti. A ten vece: jižť sem pověděl, že tvój otec ty múdré, ješto sú o tom své učenie dávali, vedúc pústeničí pokorný život, některé zbil a některé vyhnal ze više země své; již těch žádného neznám.

SHRNUTÍ LEKCE

V této lekci byly probrány gramatické kategorie sloves, konkrétně osoba, číslo a čas. Uvedeny byly jednotlivé staročeské časy a ukázáno jejich tvoření. Dále byla probrána atematická slovesa a jejich tvary.

12 SLOVESA - ČÁST 2.

RYCHLÝ NÁHLED LEKCE

Obsahem této lekce je podat základní informace o dalších tvarech staročeských sloves. Probrány jsou gramatické kategorie způsobu a slovesného rodu, dále participia a ukázky časování sloves tematických.

CÍLE LEKCE

Student umí definovat gramatické kategorie sloves, konkrétně způsobu a slovesného rodu. Je schopen vytvořit participia a rozpozná je v historickém textu. Dokáže poznat tematická slovesa a umí časovat atematická slovesa.

KLÍČOVÁ SLOVA LEKCE

staročestina, pračestina, gramatické kategorie, konjugace, způsob, rod, vid, tematická slovesa.

12.1 Kategorie způsobu

- způsobem slovesného děje se vyjadřuje vztah mluvčího k průběhu slovesného děje. V historické době rozlišujeme způsob trojí: indikativ, imperativ a kondicionál.

Indikativ prézenta

- 1. osoba sg. měla koncovku *-u*, atematická slovesa měla koncovku *-m*, která se ovšem šířila ke nové třídě páté (*dělám*) a následně čtvrté (*prosím*);
- 2. osoba singuláru měl příponu *-š*;
- 3. osoba singuláru měla ve staré češtině koncovku *-t* jen u atematického slovesa *jest*, jinak byla koncovka nulová.
- 1. osoba plurálu: z původních slovanských koncovek byly ve staré češtině jen *-m*, *-me*, *my*.
- 2. osoba plurálu: původní koncovka *-te* se zachovává;

- 3. osoba plurálu: po hláskových změnách je ve staré češtině v 1. a 2. třídě koncovka *-ou*, ve 3. třídě *-í*, ve 4. třídě *-í/-ejí* 5. třídy *-ají*;
- 1. osoba duálu má ve staré češtině většinou koncovku *-vě*; 2. a 3. osoba duálu mají shodnou koncovku *-ta*.

Imperativ

Pro pračeštinu předpokládáme imperativ trojího typu:

- s příponou *-i* v 2. a 3. osobě singuláru, *-ěm*, *-ěmě*, *-ěmy* v 1. osobě plurálu, *-ěte* v 2. a 3. osobě plurálu. Tento typ je u třídy 1. a 2., např. *nesi*, *nesěm*, *nesěte*, *nesěvě*, *nesěta*.
- s příponou *-i* v 2. a 3. osobě singuláru, *-im* v 1. osobě plurálu, *-ite* v 2. a 3. osobě plurálu. Vyskytuje se u třídy 4.
- s příponou *-j*, *-jme*, *-jte*, *-jvě*, *-jta* u třídy 3. a 5.

V dalším vývoji v mnoha případech odpadlo koncové *-i* v 2. a 3. osobě singuláru. Zachovalo se jen tam, kde by tvar bez něho byl těžko vyslovitelný, např. *tři*, *tiskni*.

KONTROLNÍ OTÁZKA 39

Jak se tvoří imperativ pro 3. osobu v nové češtině?

Kondicionál

- od nejstarších historických dob se kondicionál vyjadřoval tvary aoristového plusquamperfekta, tedy spojením tvarů *bych*, *bys...* a participia *l*-ového, např. *nesl bych*. Kondicionál minulý (*byl bych nesl*, *byl bych býval nesl*) je prostředkem jazyka nového, ve staré češtině se vyskytuje ojediněle.

KONTROLNÍ OTÁZKA 40

Jak se tvořil kondicionál ve staroslověnštině?

12.2 Kategorie slovesného rodu

Indoevropština měla dva slovesné rody: aktivum a médium (agens činnosti je dějem zároveň zasahován). Ve slovanštině se kromě aktiva vytvářel nový rod, pasivum. To se v praslovanštině tvořilo připojováním zvrátneho zájmena *sę* k tvarům aktivním, např. *sęditę*

se. Tento způsob vyjadřování zdělila z praslovanštiny i stará čeština (*súdí se*). Později vznikl v překladové literatuře pod vlivem latiny nový způsob vyjadřování pasíva, a to spojením participia *n*-ového, popřípadě *t*-ového s přítomnými tvary slovesa *býti*. Tyto opisy existovaly již dříve, ale měly význam stavový, nikoliv dějový. Tak latinské *iudicatus est* se překládalo *súzen jest*, tedy významem "byl odsouzen".

V důsledku konfrontace s českou soustavou časů postupně dochází k přestavbě a od 17. století má tvar *jest souzen* význam přítomní, v préteritu se objevuje spojení *byl souzen*, ve futuru pak tvar *bude souzen*. Stav, který máme v nové češtině, se i pak ustaloval poměrně dlouhou dobu. Typ opisného pasíva vznikl jako prostředek jazyka literárního pod vlivem pasíva latinského.

12.3 Participium *n*-ové a *t*-ové

Tato participia pasivní se tvoří od kmene infinitivního příponami *-t*, *-ta*, *-to*; *-n*, *-na*, *-no*. Příponou *-t* se tvoří participia od sloves 2. třídy typu *minouti*, *začítí* a někdy i *tisknouti* a od některých jednoslabičných sloves 3. třídy, např. *minut*, *minuta*, *minuto*; *vdechnut*, *vdechnuta*, *vdechnuto*; *bit*, *bita*, *bito*.

Ve staročeštině byl stav zhruba stejný, jako v nové češtině. U některých typů pozorujeme kolísání mezi oběma typy tvoření, zejména u sloves typu *tříeti*: *trt/třěn*. Participium *t*-ové bývá u těchto typu v některých současných nářečích, např. východomoravsky *odřítý*, *prostřítý*, *odevřítý*. Ve staročeštině se někdy dluží zakončení *-en* (*-ien* > *-ín*) tam, kde toto *-e* je součástí kmene, např. *vidien*, *sázien...otevřín*, *prostřín*, *jmín*.

Z participií *n*-ových a *t*-ových se sufixem *-ie* odvozují podstatná jména slovesná, např. *zřieti* - *zřěnie*, *krýti* - *krytie*.

12.4 Participia *nt*-ová

Tato participia se tvořila ze souhláskového kmene *-nt*, který je vidět v nominativu singuláru maskulina a neutra. Býval i v nominativu plurálu **nesōte* a v akuzativu singuláru maskulina **nesōtb*. Jiné pády se tvořily z kmene *-nt* rozšířeného příponou *-io*. Toto tvoření proniklo odtud i do nominativu plurálu a akuzativu singuláru maskulina. Z feminních tvarů se tvořil nominativ singuláru z kmene rozšířeného sufixem *-ī* jako *hospodyni*, *paní*, tedy **nesontī*, ale ostatní pády z kmene rozšířeného příponou *-ia*, tedy **nesontia*. Následně pak došlo k vyrovnání do nominativu singuláru, tedy *nesōtii*.

Ve staročeštině existovaly dva typy těchto participií:

1. *nesa*, *nesúci*, *nesúce* u sloves tříd 1., 2., 3., 5.
2. *trpě*, *trpieci*, *trpiece* u sloves 4. třídy.

K prvnímu typu patřila i slovesa typu *kryti* (stč. *kryjě, kryjúc-*), *kupovati* (*kupujě, kupujúc-*), *mazati* (*mažě, mažúč-*), *volati* (*volajě, volajúč-*). Po staročeských hláskových změnách *ie > í, 'ú > i* však tato participia splynula s typem *trpě, trpíc-*.

Participia *nt-ová* měla původně skloňování koknsonantické. Z něho se však zachovaly jen nominativy singuláru maskulina a neutra. Později, od 15. století, se však neutrum začalo shodovat s novotvarem feminina.

Konsonantická přípona *-e* v nominativu plurálu pro všechny rody je připojena k *jo-* kmenovému základu, který se rozšířil analogií. Plurálové tvary *nesúce, trpiece* tedy vznikly z **nesotie, *trpētie*. Původní tvarová distribuce začala být brzy porušována. Ve femininu a v plurálu začal už od poloviny 14. století pronikat tvar bez koncového *-i* nebo *-e* (*trpiec*). Zatímco ve femininu brzy převládl, v plurálu měly většinu tvary původní. Od 17. století se rozdíl v rodě a čísle zachovávaly ještě méně důsledně. Omezené syntaktické používání participií je pak jejich ustrnutím v přechodníky sblížilo s adverbii, protože vyjadřují okolnost děje. Novočeský stav, shodný s literaturou vysokého stylu v 16. století, byl kodifikován za národního obrození Josefem Dobrovským.

Jmenné tvary participií *nt-ových* se v historické době vyskytují jen v platnosti participiální, hlavně přechodníkové, ve staré češtině pak i v opsaných slovesných tvarech typu *jsem nesa = nesu*. V platnosti adjektivní, zejména přívlastkové, se užívá tvarů složených, např. *země žádúcie; nenie vidúcí, slyšící*.

Participiální základy *volajúč-, trpiec-* apod. byly také východiskem pro tvoření deverbálních adjektiv typu *volajúcí, trpiecí*, apod.

12.5 Participia *s-ová*

Jsou to souhláskové kmeny zakončené původně na **-ъs*, tedy **nesъs*, staroslověnsky *nesъ*, staročesky *nes*. U sloves s infinitivním kmenem samohláskovým před *-ъ* bývá *-v-*: **volavъs*, staročesky *volav*. Tento kmen *-(v)ъs*, který je v nominativu singuláru maskulina a neutra, býval i v nominativu plurálu **nesъše*, staročesky *nesše*, i v nominativu singuláru feminina *nesъši*, staročesky *nesši*. Jiné pády maskulina a neutra se tvořily z kmene rozšířeného příponou *-io*, feminní pak příponou *-ia*.

Ve staročeštině se participium tvoří u sloves s kmenem zavřeným a u typu *tisknutí* příponami *o, -ši, -še*; u sloves s kmenem otevřeným příponami *-v, -vši, -vše*. U sloves typu *pieti, pnu* se vyskytovaly dvojí tvary: *spen, spenši, spenše* a *pav, pěvši, pěvše*.

Rozdíly vzniklé mezi maskulinem a femininem působením přehlásky se vyrovnaly jedním nebo druhým směrem: *sňav, sněvši* dalo *sňav, sňavši*; *udržav, udržěvši* dalo *udržev, udrževši*.

Spisovná čeština zachovává tvary staré, v souhlase s našimi gramatiky od 16. století, s užitím formy feminina singuláru pro neutrum, tedy *nes, neshi, neshē*.

Vedle funkce přechodníkové se participií užívalo ve složených tvarech typu *jsem nes*, např. *byl tu, kdež byl dříve slúživ* = byl tam, kde dříve sloužil.

Adjektivizované tvary složené typu *přišedší, zjavší* vznikly až za národního obrození napodobením ruštiny.

V nové češtině se participia *s-ová* tvoří jen od sloves dokonavých.

12.6 Tematická slovesa

V následujícím přehledu jsou uvedeny základní tvary tematických sloves tříd 1-5.

I. třída

Vzor vedu, věsti

- 3.sg -e po tvrdé souhlásce, infinitiv na -ti po tvrdé souhlásce, dále slovesa *jdu-jíti, jědu-jěti, plovu-plúti, řevu-řúti, slovu-slúti (nazývat se), spu-súti (sypat), živu-žíti*

<u>Préz.</u>	<u>Aor.asig.</u>	<u>Aor.sigm.</u>	<u>Impf.</u>
vedu	-ved	-vedech	vediech
vedeš	-vede	-vede	vedieše
vede	-vede	-vede	vedieše
vedem,-me,-my	-vedom	-vedechom,-me,-my	vediechom,-me,-my
vedete	-vedete	-vedeste	vedieste
vedú	-vedú	-vedechu	vediechu
vedevě,-va	-vedově	-vedechově,-va	vediechově,-va
vedeta	-vedeta	-vedesta	vediesta
vedeta	-vedeta	-vedesta	vediesta
<u>Partic.</u>	<u>Sup.</u>	<u>Imper.</u>	
veda, vedúc	vest	vedi (ved')	ved'te
vedl, -a,-o		vedi (ved')	ved'vě,-va
ved, vedši, vedše		veděm,-me,-y (ved'me)	věd'ta
veden,-a,-o		ved'te	ved'ta

Vybraná obtížná slovesa:

čtu, čísti-aor. čít, číte

jdu, jíti - aor. jid, jide, impf. jdíech, jdíeše, part.1-ové šel, s-ové šed, šedši, šedše, deriváty sendu, vendu, aor.snide

jědu, jěti-aor. asigm. jěde, sigm. -jěch, jědech

plovu, plúti-impf. ploviech, aor. -pluch

sadu, siesti - sadu, sědeš...

spu, súti (sypat) - impf. spiech, spieše, aor. -such,-su, part.1-ové sul, nt-ové spa, spúci, imper. spi, spēte

třasu, třiesti, impf. těsiech, aor.asigm. -třas, -třěse, aor. sigm. -třěsech, part.1-ové třásl, třiesli

Vzor peku, péci

- 3.sg. na -e, infinitiv na -ci

<u>Préz.</u>	<u>Aor.asig.</u>	<u>Aor.sigm</u>	<u>Impf.</u>
peku	-pek	-pečech	pečiech
pečeš	-peče	-peče	pečieše
peče	-peče	-peče	pečieše
pečeme, -my,- m	-pekom	-pečechom,-me,-my	pečiechom,-me,-my
pečete	-pečete	-pečeste	pečiešte
pekú	-pekú	-pečechu	pečiechu
pečevě,-va	-pekově,-va	pečechově	pečiechově, -va
pečeta	-pečeta	pečesta	pečiešta
pečeta	-pečeta	pečesta	pečiešte
<u>Partic.</u>	<u>Sup.</u>	<u>Imper.</u>	
peka, pekúc	pec	peci, pec	pecte
pekl,-a,-o		peci, pec	pecvě,-va
pek, pekši, pekše		pecme,-my	pecta
pečen,-a,-o		pecte	pecta

Slovesa - část 2.

Vybraná slovesa

lahu, léci, prez. ale lehu (ten je doložený), ležeš, lehú, aor. asigm. leže

přahu, přieci - přahu, přezeš, part. přáhl, přiehli, s-ové part. přáh, přiehši

řku, řeci, řku, rčeš, také řeku, řečeš, imper. rci, aor. asigm.-řek, -řeče, řekú, aor. sigm. řech, part.1-ové řekl/řkl, n-ové řčen

střežu, stříeci (střežit, chránit)

Vzor mru, mřieti

- 3sg na -e, infinitiv na -ieti, po -l na -éti

<u>Préz.</u>	<u>Aor.sigm.</u>	<u>Imp.</u>	<u>Impf.</u>
mru	-mřech		mřiech
mřeš	-mře	mři	mřieše
mře	-mře	mři	mřieše
mřem,-me,-my	-mřechom,-me,-my	mřem,-me,-my	mřiechom,-me,-my
mřete	-mřeste	mřete	mřiešte
mrú	-mřechu	mřete	mřiechu
mřevě,-va	-mřechově,-va	mřevě,-va	mřiechově,-va
mřeta	-mřesta	mřeta	mřiešta
mřeta	-mřesta	mřeta	mřiešta

Partic.   Sup.

mra, mrúc

mřět

-mřěl,-a,-o,-/mrl...

mřev, mřevši, mřevše

mřen

Vybraná slovesa

meľu, mléti

tru, tříeti , ptc. 1-ové třěl/trl

Vzor pnu, pieti

- 3sg na-ne, inf. na ieti, po -l na -éti

<u>Préz.</u>	<u>Aor.</u>	<u>Impf.</u>
pnu	-pěch	pniech
pneš	-pě	pnieše
pne	-pě	pnieše
pnem,-me,-my	-pěchom,-me,-my	pniechom,-me,-my
pnete	-pěste	pniešte
pnú	-pěchu	pniechu
pnevě,-va	-pěchově	pniechově
pneta	-pěsta	pniešta
pneta	-pěsta	pniešta

<u>Part.</u>	<u>Sup.</u>	<u>Imp.</u>	
pna, pnúc	*pat	pni	pněte
pal..., pěli...		pni	pněvě,-va
pen, penši, penše		pněm,-me,-my	pněta
		pněte	pněta

Vybraná slovesa:

jmu, jieti (jmut), aor. jěch, jě, stejně jako u sloves jědu, jěti a jiem, jiesti; part.l-ové jal, jěli/jmul, part. s-ové jem, jemši/jav, javši, t-ové jat/jmut, deriváty vezmu, vzieti; otmu-otjieti; senmu-snieti

Vzor mažu, mazati

- 3.sg. -e, infinitiv na -ati

<u>Préz.</u>	<u>Aor.</u>	<u>Impf.</u>	<u>Imp.</u>
mažu	-mazach	mazách	
mažeš	-maza	mazáše	maž(i)
maže	-maza	mazáše	maž(i)

Slovesa - část 2.

mažem,-me,-my -mazachom		mazáchom	mažěme,-my , mažme
mažete	-mazaste	mazáste	mažěte, mažte
mažú	-mazachu	mazáchu	mažěte, mažte
maževě,-va	-mazachově	mazáchově	mažvě,-va
mažeta	-mazasta	mazásta	mažta
mažeta	-mazasta	mazásta	mažta

Part.

mažě, mažúć

mazal,-a,-o

mazav, mazavši, mazavše

mazán,-a,-o

Vybraná slovesa:

dýšu, dýchati	řežu, řezati
hrab'ú, hrabati	skáču, skákati
kážu, kázati	tiežu, tázati (aor. tázach, imp. těž)
lžu, lháti	viežu, vázati
lécu, létati	
ořu, orati	
píšu, psáti	
pláču, plakati	

Vzor beru, bráti

- 3.sg. na -e, inf. na -áti

<u>Préz.</u>	<u>Aor.</u>	<u>Impf.</u>	
beru	-brach	beřiech	brách
béřeš	-bra	beřieše	bráše
béře	-bra	beřieše	bráše

béřem,-me,-my	- brachom,-me,-my	beřiechom	bráchom
béřete	-braste	beřiešte	brášte
berú	-brachu	beřiechu	bráchu
béřevě,-va	- brachově	beřiechově	bráchově
béřeta	- brasta	beřiešta	brášta
béřeta	- brasta	beřiešta	brášta

<u>Part.</u>	<u>Sup.</u>	<u>Imp.</u>	
bera, berúc	brat	beř(i)	beřte
bral,-a,-o	Subst.verb. bránie	beř(i)	beřvě,-va
brav, bravši, bravše		beřme,-my	beřta
brán,-a,-o		beřte	beřta

Vybraná slovesa:

ženu, hnáti

peru, práti

seru, sráti

tku, tkáti (tku, tčeš, imper. tci, tčete, part. tka, tkúc)

zovu, zváti

II. třída

Vzor tisknu, tisknutí

- 3.sg. -ne po konsonantu, infinitiv na -nutí

<u>Préz.</u>	<u>Aor.asigm.</u>	<u>Aor. sigm.</u>		<u>Impf.</u>
tisknu	-tisk	-tiščech	-tisknuch	tiskniech
tiskneš	-tišče	(-tišče)	-tisknu	tisknieše
tiskne	-tišče	(-tišče)	-tisknu	tisknieše
tisknem,-me,-my - (tiskom)	-tiščechom	- tisknuchom		tiskniechom,-me,-my
tisknete - (tiščete)	-tiščeste	- tisknuste		tiskniešte
tisknú - tiskú	-tiščechu	- tisknuchu		tiskniechu

Slovesa - část 2.

tisnevě,-va	- (tiskově)	- tiščechově	- tisknuhově	tiskniechově
tiskneta	- (tiščeta)	- tiščesta	- tisknusta	tiskniešta
tiskneta	-(tiščeta)	- tiščesta	- tisknusta	tiskniešta

Part.

Imp.

tiskna, tisknúc	tiskni
tiskl,-a,-o	tiskni
tisk, tiskši, tiskše/tisknuv, tisknuvši	tiskněm,-me,-my
tiščen.../tisknut	tiskněte
	tiskněte

Sup.

tisknút	tiskněvě
	tiskněta
	tiskněta

Vybraná slovesa

táhnú, táhnúti - táhnú, tiehneš, impf. tiehniech, aor. asigm.-tah, těže, aor. sigm. -těžech, part.l-ové táhl, tiehli, s-ové táh, tiehši, n-ové těžen

sáhnú, sáhnúti - sáhnú, siehneš, impf. siehniech

Vzor minu, minúti

- 3sg. na -ne po vokálu, infinitv na -núti

<u>Préz.</u>	<u>Aor.</u>	<u>Impf.</u>	<u>Imp.</u>
minu	minuch	miniech	
mineš	minu	minieše	miň
mine	minu	minieše	miň
minem,-me,-my	minuchom	miniechom	miňme
minete	minuste	miniešte	miňte
minú	minuchu	miniechu	miňte
minevě	minuchově	miniechově	miňvě
mineta	minusta	miniešta	miňta

mineta   minusta   miniešta   mišta

Part. _____ Sup.

mina, minúc   minút

minul,-a,-o

minuv, minuvši, minuvše

minut,-a,-o

Vybraná slovesa

hnu, hnúti (aor. asigm. hbe sě, sigm. hnu sě)

-manu, manúti (pamatovat), -manu, -měneš, -manú, imp. -měň, impf. -(zpo)měniech, aor. (zapo)manuch

plynu, plynúti

-snu, -snúti (usnout)

tonu, tonúti

vinu, vinúti

III. třída

Vzor kryju, krýti

- 3sg. na -je, inf. na -ti, před inf. dlouhý vokál (ie, ý, á...)

<u>Préz.</u>	<u>Aor.</u>	<u>Impf.</u>	<u>Imper.</u>
kryju	-krych	kryjích	
kryješ	-kry	kryjieše	krý, kryj
kryje	-kry	kryjieše	krý, kryj
kryjem	-krychom	kryjíchom	kryjme
kryjete	-kryste	krijiešte	kryjte
kryjú	-krychu	kryjiechu	kryjte
kryjevě	-krychově	kryjíchově	krývě
kryjeta	-krysta	kryjietà	krýta
kryjeta	-krysta	kryjietà	krýta

Slovesa - část 2.

Part. _____ Supinum

kryjě, kryjúci, kryjúce kryt

kryl, -a, -o

-kryv, -ši, -še

kryt

Vybraná slovesa:

děju, -dieti -dělat-, také tvary z kmene dá- - dalo sě

*děju (diem), dieti -

přejju, přieti - přát-, ptc. l-ové přál, přieli, ptc. s-ové práv, přievši

směju, smieti sě, ptc.l-ové smál sě, směli sě, ptc. s-ové smáv sě, smievši sě

slovesa píti, bíti, líti, víti, hníti > kontrakce, tvary odlišné > pьjъ > p'ú > pí > piem/pím; tedy p'ú, pieš, pie, pi-eme, piete, p'ú, pievě, pieta, pieta; aor. -pich, pi., impf. piech, pieše..., part. nt-ové pie, p'úci, p'úce; tyto tvary pak odstraňovány analogií s "krýti" - piji, piješ...

Vzor kupuju, kupovati

- 3sg na -je, inf. -ovati

<u>Préz.</u>	<u>Aor.</u>	<u>Impf.</u>	<u>Imp.</u>
kupuju	- kupovach	kupovách	
kupuješ	- kupova	kupováše	kupuj
kupuje	- kupova	kupováše	kupuj
kupujeme	- kupovachom	kupováchom	kupujme
kupujete	- kupovaste	kupovášte	kupujte
kupujú	- kupovachu	kupováchu	kupujte
kupujevě	- kupovachově	kupováchově	kupujvě
kupujeta	- kupovasta	kupovášta	kupujta
kupujeta	- kupovasta	kupovášta	kupujta

Partic. _____ Supinum

kupuje, kupující, kupujícíe kupovat

kupoval...

kupovav, -vši, -vše

kupován...

Vybraná slovesa

pracuju, pracovati

oběduju, obědovati

+ slovesa zaniklého typu kuju, kovati (mají dvojí impf. - kovách/kujiech)

- pl'uju, plvátí, bl'uju, blvátí (blít), žuju, žvátí (žvýkat), kl'uju, klvati (klovat) > buď se rozštěpila na dvě slovesa - kuju, kouti - kovám, kovati; pliji, plíti - plivám, plivati; nebo přešla ke vzoru krýt, tak např. blít, nebo ke vzoru brát, tak např. klovat

IV. třída

Vzor prošu, prositi

- 3.sg na -í, inf. na -iti

<u>Préz.</u>	<u>Aor.</u>	<u>Impf.</u>	<u>Imp.</u>
prošu	-prosich	prosiech (chváléch)	
prosíš	-prosi	prosieše	pros(i)
prosí	-prosi	prosieše	prosi(i)
prosímý	-prosichom	prosiechom	prosim, prosme
prosíte	-prosiste	prosiešte	prosite, proste
prosie (chválé)	-prosichu	prosiechu	prosite, proste
prosvě	-prosichově	prosiechově	prosvě, prosvě
prosíta	-prosista	prosiešta	prosita, prosta
prosíta	-prosista	prosiešta	prosita, prosta
<u>Part.</u>	<u>Supinum</u>		
prošě, prosieci, prosiece (chválé, chváléc...)	prosit		
prosil...			

Slovesa - část 2.

prosiv, -vši, -vše

prošen

Pozor na praslov. alternace - prošu-prosíš, vožu-vozíš, krác' u-krátíš...

Vybraná slovesa:

bydl' u-bydliti, 3pl bydlé

chvál' u, chváliti

prav' u, praviti

Vzor trp' u-trpiti

- 3st. -í, inf. na -ěti, -leti

<u>Préz.</u>	<u>Aor.</u>	<u>Impf.</u>	<u>Imp.</u>
trp' u	-trpěch	trpiech	
trpíš	- trpě	trpieše	trpi, trp
trpí	- trpě	trpieše	trpi, trp
trpímý	- trpěchom	trpiechom	trpme, trpt
trpíte	- trpěste	trpiešte	trpíte, trpte
trpie	- trpěchu	trpiechu	trpíte, trpte
trpívě	- trpěchově	trpiechově	trpvě
trpíta	- trpěsta	trpiešta	trpita, trpta
trpíta	- trpěsta	trpiešta	trpita, trpta

Part.   Supinum

trpě, trpieci, trpiece   trpět

trpěl..

trpěv, -vši, -vše

trpěn...

Vybraná slovesa:

chc' u, chtieti, 2sg-2pl podle mazat, tedy chceš, 3sg chce, 3pl chtie, Impf. chtiech/chtějiec, Aor. -chtěch, Imp. chtěj, ptc. nt-ové chtě, chtieci...

křiču, křičeti

pňu, pnieti - být rozejpat

sez' u, seděti - sez' u, sedíš...

viz' u, viděti - viz' u, vidíš..., Imp. viz (podle atem. tvaru věz - věděti), vizme, ptc. nt-ové vida, vidúci.../vidě, vidieci..., ptc. l-ové viděl

dále také slovesa s inf. -á-

boju sě, báti sě, sp' u-spáti, stoju-státi

V. třída

Vzor dělaju, dělati

- 3.sg. na -á, inf. -ati

<u>Préz.</u>	<u>Aor.</u>	<u>Imperf.</u>			<u>Imp.</u>
dělaju	-dělach	dělajiech	dělách		
děláš	- děla	dělajieše	děláše	dělaj	
dělá	- děla	dělajieše	děláše	dělaj	
dělámy	- dělachom	dělajiechom	děláchom	dělajme	
děláte	- dělaste	dělajiešte	dělášte	dělajte	
dělajú	- dělachu	dělajiechu	děláchu	dělajte	
dělávě	- dělachově	dělajiechově	děláchově	dělajvě	
děláta	- dělasta	dělajiešta	dělášta	dělajta	
děláta	- dělasta	dělajiešta	dělášta	dělajta	

Part. _____ Sup.

dělajě, dělajúci...

dělat

dělal...

dělav, -vší, -vše

dělán...

Slovesa - část 2.

Vybraná slovesa:

znaju, znáti

úfaju, úfati

volaju, volati

Vzor sázěju, sázěti

- 3. sg. na -ie0, (po -l- na -é), dvojslabičný inf. na -ěti, leti

<u>Préz.</u>	<u>Aor.</u>	<u>Impf.</u>	<u>Imp.</u>
sázěju	- sázěch	sáziech	
sázieš	- sázě	sázieše	sázěj
sázie	- sázě	sázieše	sázěj
sázieme	- sázěchom	sáziechom	sázějme
sáziete	- sázěste	sáziešte	sázějte
sázějú	- sázěchu	sáziechu	sázějte
sázievě	- sázěchově	sáziechově	sázějvě
sázietta	- sázěsta	sáziešta	sázějta
sázietta	- sázěsta	sáziešta	sázějta

Part. Sup.

sázěje, sázějúci...

sázat

sázal..., sázěli...

sázav,-vši, -vše

sázán..., sázěni

Vybraná slovesa:

- vecěti - aor. vecěch

dále slovesa typu uměti, - mají dvojí impf. - umiech/umějiech; bujěju -bujěti (zuřit), hověju-hověti, truchleju-truchleti, váleju-váleti (válčit)

Jak rozlišit vzory prositi, trpěti, sázěti? - 3sg préz. - prosí, trpí, sázie

- imper. - pros(i), trp(i), uměj, sázěj

- jinak také inf. kmenem - prosi-, trpi-, sázě-

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Prostudujte si ukázkou staročeského textu, vyhledejte všechna slovesa a určete jejich tvary a třídu:

K těmto obojím bludóm - Kaldejských i Řečských - Ejipští nad to přičinili, že za bohy jměli zvířata čtveronohá, ptáky, dřievie, telce, telata. Tohoť také psáti nechci, co je tu Nachor mluvil o tom, že je zjevný blud, ukazuje. Ale toť rku, že je snad také z toho bludu a tiem pochopem, ješto hvězdáři někteří v některé časy, vryjíc lva neb raka na zlatě, i budú to nositi pro některé nemoci aneb takové jiné bobonky, jichž učení nedržie lékaři, ješto věcmi přirozenými přirození pomáhají. Vecě pak Nachor, mnoho mluviv o těch bohóv rozličnosti a že nenie podobné, by tak protivni byli sobě, tepúc se i zabíjejích, by bohové byli, jakož o nich ti píší, ješto jim slúžie, aby tak šeredné činili skutky, až i cizoložstva i jiné takové věci. "Ó králi, vidíš, žeť služba těm mnoho bohóm blud jest. Neslušiet bohy nazývati věci zřejmé a slepé, ješto je vidie jiní, a ony samy nevidie. Ale Bóht' pravý vše vidí, a sámť jest nezřejmý oku tělesnému, jakoť jest dřéve praveno o něm."

SHRnutí LEKCE

V této lekci byly probrány gramatické kategorie způsobu a slovesného rodu. Probrána byla také participia, jejich tvoření a význam. Rozsáhleji byly ilustrovány příklady tvary tematických sloves.

13 SLOVESA - ČÁST 3.

RYCHLÝ NÁHLED LEKCE

Obsahem této lekce je podat základní informace o dalších tvarech staročeských sloves. Probrán je infinitiv a supinum. Následuje část o hlavních trendech změn sloves od pračeštiny do nové češtiny.

CÍLE LEKCE

Student umí definovat infinitiv a supinum a chápe jejich použití. Je schopen je vytvořit a pozná je v historickém textu. Rozumí vývoji tvarů sloves od historických dob až po novou češtinu.

KLÍČOVÁ SLOVA LEKCE

staročestina, pračeština, gramatické kategorie, konjugace, infinitiv, supinum, vývoj sloves

---

13.1 Infinitiv

Infinitiv je od původu ustrnulý tvar verbálního substantiva na *-tb*. Slovanský infinitiv má koncovku *-ti*. Tuto podobu nacházíme také ve staré češtině. Jiná podoba infinitivu končí na *-ci*. Ta původně vznikla z konsonantického spojení *-gti*, *-kti*. Vedle těchto tvarů se dále velmi často vyskytuje infinitiv s tvrdým zakončením *-t*. Ten vznikl vlivem supna. Tvary na *-t* se vyskytují ve staré češtině od 2. poloviny 14. století, zprvu sporadicky, od 16. století častěji. Teprve ve 20. století se tato podoba infinitivu stala součástí spisovné normy vedle infinitivu na *-ti*.

Dvouslabičné infinitivy měly ve staré češtině kořenovou hlásku dlouhou, např. *klásti*, *vésti*, *pěci*, *chtíti*. Pouze slovesa *moci*, *pěti*, *spěti* a *vrci* mají kořenový vokál (sonant) krátký. Tato dlouhá hláska se krátila při rozšíření počtu slabik, např. po připojení prefixu: *krýti* - *ukryti*, *dáti* - *vydati*, *bíti* - *zabiti*. Slovesa, u kterých kořenové *á* vzniklo kontrakcí, si délku ponechávají, např. *báti se* - *nebáti se*, *smáti se* - *zasmáti se*. Totéž platí i pro slovesa, u nichž

kořenové *í* vzniklo z diftongu *ie*, např. *mříti* - *umříti*, *títi* - *utíti*. Rovněž deriváty slovesa *jíti* měly vždy hlásku *í* dlouhou, např. *najíti*, *přijíti*.

Tento stav se po 16. století začal porušovat analogií.

KONTROLNÍ OTÁZKA 41

Které gramatické kategorie vyjadřuje infinitiv?

13.2 Supinum

Supinum se podobně jako infinitiv vyvinulo z ustrnulého tvaru substantiva s významem dějovým s původní příponou **-tu*. Slovanské supinum vzniklo pravděpodobně z akuzativu takového jména, který byl zakončen na **-tum*. Praslovanské supinum má proto zakončení *-tb*. Z toho vzniklo staročeské supinum s koncovkou *-t*. Proto ve staročeském supinu nedochází k přehlásce *'a >ě*; tvrdá koncovka této přehlásce zabránila: infinitiv *žieti*, supinum *žat*; podobně *ležěti* - *ležat*, *večeřěti* - *večeřat*.

Na rozdíl od dvouslabičného infinitivu nebývá u supina dlouhá kořenová hlásky: *vésti* - *vest*, *píti* - *pit*, *žieti* - *žat*, *slouti* - *slut*, *mřieti* - *mřet*.

Původně se supina užívalo po slovesech pohybu, např. *vyšel lúpit*, *přijde súdit*. Časem však supinum tuto syntaktickou vlastnost ztrácí, přestává se počítovat jako samostatná významová kategorie. To má za následek jednak jeho ústup a nahrazování infinitivem (hlavně v 16. a 17. století), jednak záměnu obou tvarů. Ta vedla k vytvoření nové varianty infinitivu s tvrdým zakončením, např. *nést*, *dělat*, který v současnosti původní infinitivní formy na *-ti* vytlačil. V dnešním spisovném jazyce je relikt supina ve spojení *jít spat*.

KONTROLNÍ OTÁZKA 42

Ve kterém pádě byl předmět supina ve staroslověnině?

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Vysvětlete rozdíl vývoje vazeb syntaktického předmětu se supinem a s infinitivem.

13.3 Důležité vývojové tendence sloves

- **kontrakce** - u sloves IIIA třídy, která měla kmen zakončena na *-a-* (*znaju-znajješ*), zanikl kmenotvorný formant *-je-* > vznik 5. třídy;
- slovesa typu *sádzaju-sádzáš* po přehlásce 'a>ě splynula se staženým *uměju-umieš* > 2 typy sloves ve staročestíně;
- po změně *ie>i* se tvary *sázíš, umíš* kryly se se čtvrtou třídou, zařazení ke vzorům *prosí, trpí*; ve 3pl ale stahování neproběhlo, proto se dodnes tato slovesa liší od 4 třídy (*prosí, trpí, sází/sázejí*);
- IIIB třída - typ **plakjo>pláču* - kmenotvorné *-j-* zde měkčilo předcházející souhlásku, splynulo s ní, ve 3sg zůstalo tak pouhé *-e-* (*pláče*) > vyrovnávání s I třídou, v infinitivním kmeni zůstalo *-a-* > typ *mazat*;
- I. třída - mnohá slovesa přecházejí k jiným konjugačním typům; zvláště u sloves typu *nésti, péci*, která nemají infinitivní kmenotvorný formant (jako třeba *maz-a-ti*); slovesa přecházela k 2 třídě, zvláště ta, která byla vidově nevyhraněná, přechod patrně přes *l-*ové participium, např. *sadu-siesti-sědl* > *sednu-sednutí*; *lahu-léci-lehl* > *lehnul-lehnnutí*; *řku-řéci-řekl* > *řeknu*; *vrhu-vrci-vrhl* > *vrhnul-vrhnnutí*; *sahu-sieci-sáhl*>*sáhnu-sáhnnutí*. Tento proces probíhá dosud, např. tvary *ukrade-ukradne*;
- imperfektiva - *vladu-vlásti-vládl* > *vládnou-vládnnutí*; přecházejí ale také do 5. třídy: *bodu-bósti* > *bodám, bodati*; *padu-pásti* > *padám, padati*;
- přechod sloves do 4. třídy - snaha zvýraznit přechodnost nebo faktitivnost (působit na něco s významem změny); přes participia *n-*ová, např. *spasu-spásti-spasen* > *spasiti*; *laku-léci-léčen/líčen* > *líčiti*; *uřku-uřeci-uřčen* > *určiti*
- slovesa *střěhu-střieci* / *stříhu-střící* měla téměř homonymní tvary > přechod k jiným typům + tvarová rozrůzněnost: *střěhu-střieci* > *střežím-střežiti*; *stříhu-střící* > *stříhám-stříhati*;
- tendence po sblížení tvarů z kmene přítomného s tvary infinitivními: *tnu-tieti* > *tnouti*; *živu-žíti* > *žiji-žíti*; *slovu-slúti* > *sluji-slouti*;
- někdy vyrovnání oběma směry > rozštěpení na různé tvary a významy: *kuju-kovati* > *kovám-kovati/kuji-kouti*; *dmu-dúti* > *dmu-dmouti/duji-douti*
- také snaha zabránit homonymii vlivem hláskových změn: *jmu-jieti* (ale už je *jíti*) > *jmu, jmouti*; *pnu-pieti* (ale už je *píti*) > *pnu-pnouti*; *žnu-žieti* (ale už je *žíti*) > *žnu-žnouti*;
- přechod od typu maže k 5. třídě, snaha zabránit alternaci kořene; *jekcu, repcu, šepcu, lécu* > *jektám, reptám, šeptám, létám*; *kdáču, láču, pyču* > *kdákám, lákám, pykám*; *dýšu, pášu, kulžu*;
- střídání *z-ž, s-š* se ale zachovalo - *kázati, mazati, vázati, psáti, křesati*, máme ale také paralelní novotvary - *klušu-klusám, křešu-křesám*; novotvary také u sloves s kořenem na labiálu - *drbu-drbám, třepu-třepám*; zpětně se podle tohoto typu tvoří novotvary ve třídě 5. - *kopám-kopu, kývám-kývu*
- u všech uvedených sloves pronikají tvary 5. třídy do *nt-*ového participia - snaha zabránit homonymii tohoto tvaru s 3sg - *pláče, -íc, -íce* = 3sg *pláče* > původní participium nahrazováno novotvary *plakaje, -íc, -íce*.

KONTROLNÍ OTÁZKA 43

Co je principem analogie a jak ji můžeme doložit na vývoji slovesných tvarů?

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Prostudujte si ukázkou staršího českého textu, vyhledejte všechny slovesné tvary a určete jejich gramatické kategorie:

Jeden čas Jiřík na svém loži leže a bděl, i byl navštíven Duchem svatým, rozpomenuv se na své hříechy, že jich jest tak množstvie. Ulekl se, vida, že jeho hříchové jsou mrzcí před obličejem krále nebeského, k milosti boží se utekl a slibuje takových věcí se nikdy nedopuštěti. A proto z pravého skrušenie nazajtrí vstav, s jedním pacholkem bez vědomie přátelského a na rozhrěšenie svých hřiechův šel do Říma a zpovídal se, a pokánie za své hřichy přijal podlé obyčeje římského. Potom znamenav Jiřík malé pokánie za své hřichy, usmyslil k svatému Jakubu jíti a v těch krajinách v pokání a utrpení života svého přebývati, dokudž by skrze milosrdenstvie božie nebyl ujištěn svých hřiechův jmieti odpuštění. A když již k svatému Jakubu přišel, vzdav bohu chválu a pokloniv se svatému Jakubu, otázal kněží a žákuov, bylo-li by které miesto v těch krajinách tajemné a nábožné ku pokání. Oni jemu odpověděli tak a řkúce: "Jest miesto podobné odsud za dva dni jíti vzdáli a odlúčené ode všeho sboru lidského, klášter svaté Mařie mezi horami." Uslyšel to Jiřík, byl tím velmě vesel. A když přišel na to miesto, ostal tu pět měsícuov.

SHRNUTÍ LEKCE

V této lekci byl probrán infinitiv, jeho tvoření a použití. Dále bylo vysvětleno použití supina a jeho vývoj. Uvedeny byly rovněž některé hlavní vývojové tendence sloves od pračestiny po novočeštinu.

ODPOVĚDI

Kontrolní otázka 1: Například zachovává jery, nosovky, duál, aorist, imperfektum.

Kontrolní otázka 2: Především je to lexikální stránka, méně pak hláskoslovná.

Kontrolní otázka 3: Jsou to deklinační koncovky adjektiv tvrdých a měkkých.

Kontrolní otázka 4: Důvodem je patrně nástup rytmicity společně s ustálením přízvuku a vznikem distinktivní kvantity.

Kontrolní otázka 5: Z původních indoevropských *m-/n-* ových diftongů.

Kontrolní otázka 6: *č, ž, š, j*.

Kontrolní otázka 7: Přejod k tvrdým alveolám.

Kontrolní otázka 8: Například *agama, gram, galaxie, grcat*.

Kontrolní otázka 9: Čárkované *ú* je původní dlouhé, kroužkované nepůvodní, vzniklé monoftongizací z *uo*.

Kontrolní otázka 10: Píše se na začátku slova, kromě cizích slov typu *kúra* nebo slova *ocún*.

Kontrolní otázka 11: Jsou to tzv. vyjmenovaná slova.

Kontrolní otázka 12: Obojí skloňování se liší především jevem genitiv-akuzativ u životných a akuzativ-nominativ u neživotných maskulin. Dále pak distribucí původních *o*-kmenových a nových *u*-kmenových koncovek (viditelné zvláště u tvrdé deklinace).

Kontrolní otázka 13: Jevem genitiv-akuzativ, akuzativ-nominativ, dále rozdílnou distribucí původních a přejatých *u*-kmenových koncovek.

Kontrolní otázka 14: Jevem genitiv-akuzativ, akuzativ-nominativ, dále distribucí nových přejatých koncovek.

Kontrolní otázka 15: Například Gsg *hrad-u*, Npl *pán-ové*, Isg *hrad-em*.

Kontrolní otázka 16: Koncovky v současném vzoru *moře* vznikly především v důsledku staročeských přehlásek.

Kontrolní otázka 17: Je to novočeský vzor *stavení*.

Kontrolní otázka 18: Do novočeského vzoru *muž*.

Kontrolní otázka 19: V důsledku hláskových změn přestala tato deklinace rozlišovat většinu pádů, koncovky byly unifikovány.

Kontrolní otázka 20: Substantiva přecházejí mezi původními *ja*-kmeny a *i*-kmeny v nové deklinaci *píseň*.

Kontrolní otázka 21: *голубь, господь, гость, поть, тать, чръвь*.

Kontrolní otázka 22: Důvodem byl anomálně krátký tvar v Nsg, byl tedy dotvořen podle akuzativu.

Kontrolní otázka 23: Životná maskulina ke vzoru *pán*, neživotná ke vzoru *hrad/stroj*.

Kontrolní otázka 24: Denazalizací a ztrátou jotace.

Kontrolní otázka 25: Alomorf *-et-/-at-*.

Kontrolní otázka 26: Supletivismus znamená tvoření tvarů slova od různého kořene. U zájmen ho pozorujeme u osobního zájmena *já*.

Kontrolní otázka 27: Ve spojení se jmennými adjektivy vytvářelo adjektiva složená s významem určitosti.

Kontrolní otázka 28: Vyjadřuje úplné množství, buď vše, nebo nic.

Kontrolní otázka 29: Například *mlád, stár, rád*.

Kontrolní otázka 30: Jmenná adjektiva měla význam obecný, složená pak konkrétní.

Kontrolní otázka 31: Nejdůležitější byla kontrakce.

Kontrolní otázka 32: Ve staroslověnštině se komparativ se tvoří dvojím způsobem, buď způsobem kratším nebo delším. Kratší tvary bývají v takových případech, kde schází pozitiv od téhož základu, dále od adjektiv zakončených na sufix *-ькь, -окь, -ькь*. Delší tvary jsou obvyklejší.

Kontrolní otázka 33: jeden a půl.

Kontrolní otázka 34: V nové češtině máme tvary složené.

Kontrolní otázka 35: Kontrakcí ze třetí třídy.

Kontrolní otázka 36: Aorist asigmatický, sigmatický starší a sigmatický mladší.

Kontrolní otázka 37: Tvoří se většinou od kmene infinitivního. Koncovky se připojují k infinitivnímu kmeni, je-li zakončen na *-a-* nebo *-ě-*, např. *zъva-ti > zъva-achъ, trpě-ti > trpě-achъ*. Tam, kde kmen končí na souhlásku nebo na samohlásku jinou než *a, ě*, bere se za základ kmen přítomný rozšířený o formant *-ě-*, např. *nesti > nesěachъ*.

Kontrolní otázka 38: Použitím přítomných tvarů.

Kontrolní otázka 39: Opisně, a to částicí *at'* a indikativem přezenta.

Kontrolní otázka 40: Spojením kondicionálního tvaru slovesa *biti* a participia *l-ového*.

Kontrolní otázka 41: Kategorii vidu a slovesného rodu.

Kontrolní otázka 42: V genitivu.

Kontrolní otázka 43: Analogie je tendence k vyrovnávání tvarů v paradigmatu. Analogické tvary nacházíme např. u sloves 5. třídy, kde byl dotvořen tvar 1. osoby singuláru prézenta, protože ten neprošel kontrakcí.

LITERATURA

Komárek, M. *Historická mluvnice česká I. Hláskosloví*. SPN, Praha 1969.

Lamprecht, A.; Šlosar, D.; Bauer, J. *Historická mluvnice češtiny*. SPN, Praha 1986.

Vážný, V. *Historická mluvnice česká II. Tvarosloví. 1. část. Skloňování*. SPN, Praha, 1970.

SHRNUTÍ STUDIJNÍ OPORY

Předložený učební text seznamuje studenty se základními jevy vývoje češtiny od nejstarších dob po novou češtinu. Důraz je kladen především na vývoj hláskosloví a vývoj morfologie, které k poznání vývoje češtiny nejvíce přispívají. Rozsah učebního textu neumožnil podrobnější výklad a detailní rozpracování některých témat. Tyto pasáže najde zájemce v některém ze standartních kompendií uvedených v seznamu literatury.

PŘEHLED DOSTUPNÝCH IKON

	Čas potřebný ke studiu		Cíle kapitoly
	Klíčová slova		Nezapomeňte na odpočinek
	Průvodce studiem		Průvodce textem
	Rychlý náhled		Shrnutí
	Tutoriály		Definice
	K zapamatování		Případová studie
	Řešená úloha		Věta
	Kontrolní otázka		Korespondenční úkol
	Odpovědi		Otázky
	Samostatný úkol		Další zdroje
	Pro zájemce		Úkol k zamyšlení

Pozn. Tuto část dokumentu nedoporučujeme upravovat, aby byla zachována správná funkčnost vložených maker. Tento poslední oddíl může být zamknut v MS Word 2010 prostřednictvím menu Revize/Omezit úpravy.

Takto je rovněž omezena možnost měnit například styly v dokumentu. Pro jejich úpravu nebo přidávání či odebrání je opět nutné omezení úprav zrušit. Zámek není chráněn heslem.

Název: **Historická mluvnice 1**

Autor: **Mgr. Ing. Roman Sukač, Ph.D.**

Vydavatel: Slezská univerzita v Opavě
Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě

Určeno: studentům SU FPF Opava

Počet stran: 11212

Tato publikace neprošla jazykovou úpravou.